

SPRAWOZDANIE Z REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY NOWOGRÓDEK POMORSKI NA LATA 2009 - 2013

Wprowadzenie:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2009-2013 uchwalony został przez Radę Gminy Nowogródek Pomorski uchwałą nr XXVIII/203/09 z dnia 16 listopada 2009 r. Realizacja programu weszła w życie 14 dni po jego ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego Nr 7 poz. 129 tj. w dniu 10 lutego 2010 r.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) Wójt sporządza co dwa lata sprawozdanie z realizacji Programu, które przedstawia Radzie Gminy. Sprawozdanie z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami za lata 2010-2011 zostało przyjęte Uchwałą Rady Gminy Nowogródek Pomorski z dnia 14 września 2012 r. Nr XVI/105/12.

W związku z powyższym niniejsze sprawozdanie obejmuje lata 2012 - 2013.

Realizacja Programu:

Stan ewidencyjny zabytków w wymienionym okresie nie uległ zmianie. Obiektami wpisanymi do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków są:

1. Kościół filialny pw. Św. Antoniego w Karsku
2. Kościół parafialny pw. MB Królowej Polski w Nowogrodku Pomorskim
3. Kościół poewangelicki w Giżynie
4. Park dworski w Giżynie
5. Park dworski, dwór z 1755 r. i dwór obronny z XVII wieku w Karsku.

Zinwentaryzowane w Gminnej Ewidencji Zabytków obiekty znajdujące się pod opieką konserwatorską to w przeważającej części budynki mieszkalne,

mieszkalno-gospodarcze, gospodarcze, cmentarze, aleje i parki. Jest ich w naszej Gminie 164 z czego 23, stanowią własność Gminy Nowogródek Pomorski:

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Rejestr zabytków	Działka nr ewid. własność	Uwagi :
1.	Giżyn	zbór protestancki, od 1945 r. magazyn	nr A-109 z 21.12.2002 r.	306 komunalna	
2.	Giżyn	cmentarz poewangelicki, ob. komunalny		509 komunalna	
3.	Giżyn	cmentarz poewangelicki i prokatolicki, nieczynny		509 komunalna	
4.	Giżyn	kaplica-mauzoleum rodu von Borcke		509 komunalna	
5.	Karlin	cmentarz poewangelicki		184 komunalna	
6.	Karsko	cmentarz poewangelicki, ob. komunalny		695 komunalna	
7.	Karsko	droga o nawierzchni brukowanej ul. Ogrodowa		731 komunalna	
8.	Karsko	gorzelnia		657 komunalna	
9.	Kinice	cmentarz poewangelicki, ob. komunalny		181 komunalna	
10.	Kinice	kaplica cmentarna		181 komunalna	
11.	Kinice	park podworski		126/2 komunalna	
12.	Kinice	droga o nawierzchni brukowanej		104 komunalna	
13.	Nowogródek Pomorski	cmentarz poewangelicki,		228 komunalna	
14.	Nowogródek Pomorski	kaplica cmentarna		228 komunalna	
15.	Parzeńsko	cmentarz poewangelicki	typowany do wpisu do	799 komunalna	

			rejestru zabytków		
16.	Rokitno	cmentarz poewangelicki		63 komunalna	
17.	Świątki	park popałacowy		89/2 komunalna	
18.	Świątki	stacja kolejowa, ob. budynek mieszkalny		28/3 państwowa/ komunalna/ prywatna	
19.	Świątki	budynek gospodarczy (szalet)		28/3 państwowa/ komunalna/ prywatna	
20.	Świątki	aleja lipowa		28/3 państwowa/ komunalna/ prywatna	
21.	Trzcinna	cmentarz poewangelicki		148 komunalna	
22.	Trzcinna	park podworski		65/5 komunalna	
23.	Trzcinna	szkoła, ob. budynek mieszkalny	typowana do wpisu do rej. zabytków	125 komunalna/ prywatna	

Program zakłada realizację następujących celów:

I. Ochrona krajobrazu kulturowego Gminy Nowogródek Pomorski.

II. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.

Wymienione cele realizowane były następująco:

Ad.I

Rozwój gospodarczy i aktywizacja gospodarcza w regionie wymagają podejmowania działań oraz procedur umożliwiających umacnianie walorów lokalnego krajobrazu przyrodniczego i kulturowego. Realizacja tego celu winna następować za pomocą następujących działań:

1. Zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego gminy m. in. poprzez:

A. badania i studia nad zabytkami gminy

- w okresie którego dotyczy sprawozdanie nie były przeprowadzane badania naukowe nad zabytkami, historią regionu itp.

B. Ewidencja i weryfikacja zabytków gminy Nowogródek Pomorski

- Gminna Ewidencja Zabytków jest uzupełniana i aktualizowana na bieżąco:
W 2013 r. Zarządzeniem Wójta Gminy Nowogródek Pomorski Nr 26/2013 z dnia 26 listopada 2013 r. wyłączone zostały z Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Nowogródek Pomorski dwa obiekty:
  1. Budynek mieszkalny (Chałupa) ul. Adama Mickiewicza nr 10, na działce ewidencyjnej nr 14 obręb Nowogródek Pomorski
  2. Budynek gospodarczy w posesji ul. Adama Mickiewicza nr 10, na działce ewidencyjnej nr 14 obręb Nowogródek Pomorskia Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w dniu 20.11.2013 r. (pismo Znak: DZ.5140.77.2013.AR) wydał opinię pozytywną na wykreślenie przedmiotowych budynków z Gminnej Ewidencji Zabytków, gdyż w znacznym stopniu utraciły one swoje walory zabytkowe (spaliły się).
- nie występowało do tej pory z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków żadnych obiektów,
- odpowiednie zapisy dotyczące zasad ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków są zamieszczane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego:
  - a) We wsi Golin miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego uchwalony Uchwałą Rady Gminy Nowogródek Pomorski Nr XIII/81/12 w dniu 28.03.2012 r. (opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego z 2012 r. poz. 958) zawiera następujące zapisy: „Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego. § 4. W strefie W. III ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej, polegającej na prowadzeniu interwencyjnych badań archeologicznych w przypadku podejmowania prac ziemnych, obowiązują nakazy i zakazy zgodnie z przepisami szczególnymi dotyczącymi ochrony zabytków oraz ustalenia niniejszego planu. Obowiązuje:
    - 1) uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych i innych związanych z pracami ziemnymi z właściwymi służbami ochrony zabytków, w tym powiadamianie o zamiarze podjęcia prac ziemnych;
    - 2) przeprowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenie objętym realizacją prac ziemnych na zasadach określonych w przepisach odrębnych”.
  - b) We wsi Świątki miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego uchwalony Uchwałą Rady Gminy Nowogródek Pomorski Nr XIII/80/12 w dniu 28.03.2012 r. (opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa

Zachodniopomorskiego z 2012 r. poz. 1324) zawiera następujące zapisy: „Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego. § 4 ust. 1 W strefie W. II częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej, dopuszczającej inwestowanie pod określonymi warunkami, ustala się:

1) uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych i innych związanych z pracami ziemnymi przez właściwe służby ochrony zabytków, w tym powiadamianie o zamiarze podjęcia prac ziemnych;

2) przeprowadzenie archeologicznych badań ratunkowych w granicach strefy, wyprzedzających rozpoczęcie prac ziemnych związanych z realizacją inwestycji na zasadach określonych przepisami odrębnymi.

ust. 2. W strefie W. III ograniczonej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej, polegającej na prowadzeniu interwencyjnych badań archeologicznych w przypadku podejmowania prac ziemnych, obowiązują nakazy i zakazy zgodnie z przepisami szczególnymi dotyczącymi ochrony zabytków oraz ustalenia niniejszego planu. Obowiązuje:

1) uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych i innych związanych z pracami ziemnymi z właściwymi służbami ochrony zabytków, w tym powiadamianie o zamiarze podjęcia prac ziemnych;

2) przeprowadzenie archeologicznych badań ratunkowych na terenie objętym realizacją prac ziemnych na zasadach określonych w przepisach odrębnych”.

- c) W projekcie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Nowogródek Pomorski opracowanym na podstawie Uchwały Nr VIII/59/11 Rady Gminy Nowogródek Pomorski z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowogródek Pomorski w granicach administracyjnych gminy, zawarto następujące zapisy cyt.:

„2.7. Uwarunkowania historyczno - kulturowe krajobrazu gminy

2.7.1. Zarys historii obszaru gminy

Na terenie dzisiejszej gminy Nowogródek Pomorski najwcześniejsze ślady osadnictwa pochodzą z młodszej epoki kamienia. W ewidencji stanowisk archeologicznych znajduje się dziewiętnaście obiektów pochodzących z tej epoki, są to osady i ślady osadnicze.

Podczas badań archeologicznych prowadzonych w 1969 roku znaleziono naczynia kultury łużyckiej (około tysiąc dwieście lat p. n. e.). Plemiona łużyckie zajmowały się uprawą roli i hodowlą zwierząt. W sumie kultura łużycka na Pomorzu zapewniła ludności wzrost dobrobytu, szczególnie czytelny począwszy od epoki żelaza. Kolejne ślady archeologiczne pochodzą z okresu oddziaływań celtyckich (okres lateński) oraz z epoki wpływów rzymskich (przełom starej i nowej ery). Kwitnące państwo rzymskie i jego kultura – głównie materialna – ogarnęła zasięgiem wpływów najdalsze zakątki Europy. Powszechnie importowano z Rzymu ozdoby, drogie przedmioty zbytku (np. zastawy do wina), a w obiegu były rzymskie monety.

Zabytki związane z powstawaniem stabilnego osadnictwa i struktur terytorialnych wiążą się z plemionami słowiańskimi, zwanymi przez historyków Pomorzanami, którzy zajmowali od VII wieku n. e. tereny na północ od rzeki Warty i Noteci, pomiędzy dolnym odcinkiem Odry i dolnym biegiem Wisły. Stabilizacja granic i struktury władzy utrzymywała się do początków XI wieku, a jej świadectwem są zachowane relikty osad, grodzisk i cmentarzysk.

Od VII do X wieku dzisiejszy obszar gminy Nowogródek Pomorski wchodził w skład terytorium plemiennego Pyrzyczan. Około 960 roku całe Pomorze weszło w skład państwa Polan, następnie w skład księstwa zachodniopomorskiego, a na początku XIII wieku – Wielkopolski. W 1232 roku zakon templariuszy otrzymał rozległe tereny nad dolną Myślą z ośrodkiem w Chwarszczanach. Istnieje hipoteza, że w Nowogrodku Pomorskim templariusze zbudowali zamek, który nazwali „nowym” w celu przeciwstawienia go staremu grodowi. W południowo-wschodniej części wsi znajduje się pagórek, który na przedwojennych niemieckich mapach nosi nazwę „Burgwall” (grodzisko). Sąsiaduje z nim wzgórze zwane „Klosterberg” (Góra Klasztorna). Fragmenty ceramiki – znalezione w trakcie badań archeologicznych – wskazują, że miejsca te były zasiedlone

w okresie od X do XV wieku. W wyniku zawarcia układu pokojowego w 1261 roku zakon templariuszy przekazał powyższe tereny Brandenburgii.

W 1298 roku margrabia Albrecht II nadał zakonowi dominikanów rozległe dobra z wioskami Golin, Trzcinna, Ławy, Staw, Myśliborzyce. Natomiast w 1300 roku ten sam margrabia przekazał na rzecz zakonu cystersów z Kolbacza znaczne terytorium w dorzeczu Kłodawki, które objęło m. in. jeziora Karskie Wielkie i Karskie Małe oraz wieś Karsko. W tym okresie zostały ufundowane kościoły w Karsku i Nowogrodku.

Na szlaku handlowym łączącym Gorzów ze Szczecinem założono Nowogródek Pomorski, który nigdy nie wykształcił się w pełni jako miasto. Świadczy o tym do dziś zachowany układ przestrzenny Nowogrodka powstały z trzech ulic, z których dwie okrężne tworzyły wydłużony prostokąt. Margrabia Ludwik Rzymianin w dokumencie z 6 marca 1352 roku nakazał aby podróżujący szlakiem północ-południe obowiązkowo odwiedzali Myślibórz. Tym samym Nowogródek znalazł się na uboczu, co negatywnie wpłynęło na jego rozwój.

W latach 1402-1454 obszar dzisiejszej gminy Nowogródek Pomorski znajdował się w posiadaniu zakonu krzyżackiego. Po powrocie do Marchii Brandenburskiej, pod rządami margrabiego Jana z Kostrzyna, wprowadzono protestantyzm i przejęto dobra kościelne. Założono domenę państwową, której urząd ustanowiono w Karsku, a z inicjatywy margrabiego zbudowano zamek. W 1591 roku odbył się tutaj zjazd książąt i hrabiów wszystkich niemieckich księstw. W 1624 roku na miejscu siedziby Jana Kostrzyńskiego zbudowano obronny dwór.

W latach 1618-1648 w wyniku wojny trzydziestoletniej zniszczeniu uległo wiele wsi i osad, w tym Karsko, Trzcinna i Nowogródek. Kolejne wojny: polsko-szwedzka, północna (1701-1721) i siedmioletnia (1756-1763) także rozegrały się na tych terenach. W drugiej połowie XVIII wieku powstał folwark w Kinicach.

Od 1764 roku rozpoczęto oddzielać grunty chłopskie od folwarcznych oraz dokonano uwłaszczenia chłopów w dobrach państwowych. Okres wielkiej koniunktury rolnej i napływ siły roboczej sprzyjał rozkwitowi gospodarki folwarcznej, w pierwszej połowie XIX wieku powstały folwarki w Golinie i Sumiaku (obecnie Nowogródek Pomorski).

W 1837 roku powołano powiat myśliborski. W 1912 roku przeprowadzono linię kolejową łączącą Myślibórz z Gorzowem, wtedy powstały zabudowania stacyjne w Świątkach. Na początku XX wieku rozpoczął się proces przechodzenia części ziem z rąk wielkich właścicieli ziemskich do indywidualnych chłopów, co było związane z tzw. kolonizacją wewnętrzną inspirowaną przez państwo pruskie.

W okresie II wojny światowej w Golinie funkcjonował obóz jeniecki, w sąsiedztwie którego założono cmentarz.

Nowogródek Pomorski - Jest wsią o metryce średniowiecznej - pierwsza wzmianka pochodzi z 1298r. Pierwotny układ jest nieznan. Prawdopodobnie było tu grodzisko, a także podgrodzie i owalnicowa wieś (Na wzniesieniu w centrum osady w 2 poł. XIIIw. Wzniesiono kościół. O tym wcześniejszym układzie świadczą znaleziska archeologiczne oraz nazwy wzniesień funkcjonujące do XX wieku : Burgwall i Klosterberg.

Obszar ten był objęty nadaniem 1000 łanów przez Władysława Odonicza templariuszom w 1232 r. W układzie pokojowym z 1261 r. zakon zrzekł się tych ziem na rzecz margrabiów brandenburskich.

W 1336r. Nowogródek Pomorski określano mianem oppidum (mieścina) – nieobwarowane miasteczko z targiem.

Układ sieci komunikacyjnej oparto na trzech ulicach o przebiegu wsch. – zach., oraz czterech ulicach o kierunku pn.-pd., Cały układ zbliżony jest do prostokąta. Zabudowa rozmieszczona wzdłuż ulic nie miała charakteru zwartego, ale typowo wiejski. Nie wykształciły się pierzeje uliczne. Nie występował typowy dla miast rynek, ale plac o nieregularnym kształcie (Plac św. Floriana). Miejskie rozplanowanie ulic pozostaje podstawowym „dokumentem” świadczącym o dawnym znaczeniu miasteczka, położonego na szlaku handlowym.

Do upadku znaczenia Nowogrodka Pomorskiego przyczyniła się decyzja margrabiego Ludwika Rzymianina z 1352r. o zmianie przebiegu szlaku handlowego na korzyść Myśliborza , z pominięciem Nowogrodka Pomorskiego. Szlak ten był głównym czynnikiem miastotwórczym Nowogrodka Pomorskiego.

W XV wieku w czasie wojny z Zakonem Krzyżackim miasteczko dotknął najazd czeskich husytów wraz ze sprzymierzonymi wojskami polskimi. Ostateczny kres miastu położyła wojna 30-letnia (lata 1618-1648), po której Nowogródek Pomorski został zdegradowany do roli wsi. Silnie zniszczona miejscowość odbudowywała się bardzo powoli, np. kościół odbudowano dopiero w 1752r.

W 2 poł. XIX wieku , na pn.- zach . od Nowogrodka powstaje założenie folwarczne – Sumiak. Na początku XX wieku rozwijają się kolonie.

Chocień - Pierwsza wzmianka - ok. poł. XIX w. Osada rozproszona (licząca ok. 10 zagród) zlokalizowana na nizinnych, często podmokłych terenach, wokół brzegu Jez. Kozie. Można przypuszczać, że powstała w 2 poł. XIX wieku, na zmeliorowanych gruntach pomiędzy wsiami Trzcina, Ławy i Staw.

Chojeniec - Pierwsza wzmianka - ok. poł. XIX w. Osada jednodworcza – leśniczówka, zlokalizowana po wschodniej stronie wsi Knice,

Golin - Pierwsza wzmianka z 1290r., pochodzi z dokumentu donacji wsi na rzecz klasztoru Cystersów z Pelczyc.

W 1780r. na miejscu wsi powstaje folwark., później wymieniany jako majątek domenalny. Podczas II wojny światowej znajdował się tu obóz jeniecki.

Giżyn jest wsią o średniowiecznej metryce, pierwsza wzmianka z I poł. XIII wieku. Przez ponad 400 lat (XIIIw.-XVII w.) mieszkał tu ród Bellingarów, jeden z najznamienitszych rodów pomorskich. Pierwotny układ przestrzenny: prawdopodobnie klasyczna, wydłużona owalnica. W toku rozwoju wsi układ wykształcił się jako ulicówka, pośrodku pierwotnego układu wrzecionowate nawsie – fragmentarycznie zachowane, z centralnie ulokowanym kościołem. Wieś z czytelnym podziałem na część chłopską i dworską. W wyniku rozwoju Giżyna powstały nowe kolonie – na wschód i zachód od wsi, nowe zagrody powstały także w obrębie pierwotnego układu.

Karlin - folwark Karlin powstał w 2 poł. XIX wieku. Kolonia powstała na początku XX wieku, przypuszczalnie w wyniku parcelacji majątku.

Karsko - jest wsią o średniowiecznej metryce, sięgającej 2 poł. XIII wieku. Przyjmuje się, że wieś była jedną z 14 grangii klasztoru Cystersów w Kołbaczu. Z XIII w. pochodzi także kościół Ostatni raz przebudowany w końcu XIX wieku). Pierwotny układ wsi to klasyczna, wydłużona owalnica. W 1535r. konwent cysterski w Kołbaczu został rozwiązany, a Karsko przeszło na własność panującego jako siedziba domeny państwowej. Sąsiedztwo dużych obszarów leśnych wyznaczyło Karsku rolę myśliwską. Jedną z najstarszych budowli w Karsku są ruiny zamku myśliwskiego zwanego czasem „dworem renesansowym” lub „starą gorzelnią” - zbudowany w latach 1620-1640. Zabudowa dworska, założona z muru pruskiego, miała charakter mieszkalny i była przeznaczona dla dworu elektora w czasie polowań w lasach wokół Karska. Nad nią górował dwukondygnacyjny zamek myśliwski elektora. W 1927 roku pozostałość renesansowego dworu stała się gorzelnią. W wyniku wojny 30-letniej (1618-1648) posiadłość zaczęła popadać w ruinę, Karsko dotknęły także działania wojny polsko – szwedzkiej (1657r.) oraz wojny północnej (1709r.). Wymienione powyżej pożogi wojenne, nowy kierunek stosunków ekonomiczno-politycznych w elektoracie brandenburskim odbiło się ujemnie na dalszym rozwoju Karska. W sumie, jaka siedziba domeny w rozbudowanej administracji pruskiej tamtego okresu, Karsko nie przedstawiało wartości. Na tę sytuację zwrócił uwagę arcyksiążę Fryderyk II, gdy wizytował domenę karską we wrześniu 1731 roku. Z jego inicjatywy założono nowy folwark. Folwark zlokalizowano poza zwartą zabudową wsi, na zachód od pierwotnego Nawsia, istnieje po dzień dzisiejszy. Na terenie dawnego majdanu, w 1755 roku został zbudowany dwór barokowy, jako obiekt parterowy, otoczony 3 hektarowym parkiem, w którym rosną lipy, klony, kasztanowce i dęby - wśród nich dwa pomnikowe 200-letnie okazy: dąb zwany "Chochołem" i lipa zwana "Brzęczadłem". Na początku XX wieku przystąpiono do remontu i rozbudowy barokowego budynku. Ostatni dzierżawca Ulrich Thilo wraz ze swoją francuską żoną władał majątkiem w Karsku do czasów II wojny światowej.

Głównym elementem pierwotnej kompozycji przestrzennej Karska, jaką była owalnica, pozostał śródmiejski plac – nawsie, częściowo zabudowany z centralnie posadowionym kościołem, stanowiącym dominantę oraz pomnikowym dębem „Bismarck”.

Kinice - Historia osady sięga XIII wieku i wiąże się z dziejami posiadłości ziemskiej klasztoru Cystersów w Kołbaczu. Po rozwiązaniu konwentu cysterskiego w Kołbaczu w 1535 r., nastąpiła kasacja dóbr zakonnych na rzecz państwa. Po Reformacji wieś wraz z innymi dobrami kościelnymi weszła w skład domeny państwowej w Karsku.

Możliwe, że wieś ulega całkowitemu zniszczeniu i wyludnieniu (podobnie jak wiele innych) w wyniku wojny 30-letniej (lata 1618-1648). Na gruntach wsi Kinice dopiero na początku XVIII w. założono folwark. Na początku XX wieku powstała odrębna kolonia, prawdopodobnie w wyniku parcelacji majątku.

Pierwotny układ wsi jest nieznany, obecny to wieś kolonijna z fragmentarycznie zachowanym zespołem folwarcznym – zachował się tylko park dworski.

Ulejno – leśniczówka, określana mianem dworskiej, (jednodworcze wybudowanie) prawdopodobnie z 2 poł. XIX wieku.

Lipin - Jednodworcze wybudowanie , usytuowane na pn od Karska, prawdopodobnie z 2 poł. XIX wieku.

Ławin (Łowin) – przysiółek z leśniczówką. Osada , wzmiankowana na pocz. XIX wieku, jako osiedle w Lesie Karskim, należące do domeny Karsko.

Pachocino – Leśniczówka oraz strażnica w Pachocinie powstały przypuszczalnie ok. połowy XIX wieku jako osada jednodworcza.

Parzeńsko - Niewielka śródleśna wieś (solecka) nad Jez. Parzeńsko. Pierwsza wzmianka pochodzi z XIX wieku. Wieś jeszcze w XIX wieku należała do domeny Karsko. Zawsze była to niewielka osada. Brak danych poświadczających istnienie ewentualnego folwarku w Parzeńsku. Współcześnie, historyczny liniowy układ przestrzenny ulega żywiołowemu rozwojowi w związku z przekształcaniem się osady w wieś o charakterze letniskowym.

Rataje – kolonia powstała prawdopodobnie w poł. XIX wieku , skupiony, ulicowy przysiółek; zagrody rozmieszczone po obu stronach drogi z Trzcinnej do Sołacza.

Rokitno - XIX – wieczna wieś kolonizacyjna (z 3 ćwierci XIX wieku) , założona w obrębie dawnego folwarku należącego do majątku w Sulimierzu. Układ wsi dwuosiowy (wielodrożnicowy) o luźnej kompozycji. Zagrody położone przy dwóch krzyżujących się drogach. W ostatnich latach, z uwagi na atrakcyjne położenie nad Jez. Ulejno, miejscowość zmienia charakter na letniskowy.

Słocino – jednodworcze wybudowanie z XIX wieku, osada obecnie nie istnieje.

Smolary – przysiółek (smolarnia) z 2 poł. XIX wieku, powstały na gruntach wsi Trzcinnia. Kolonię stanowi kilka zagród, rozlokowanych po obu stronach drogi.

Sołacz – kolonia – osada leśna, z dawną leśniczówką z pocz. XIX wieku (wcześniej w ramach domeny Karsk, przysiółek Trzcinnej). Współcześnie Sołacz to kilku zagrodowy przysiółek z leśniczówką Szable (Nadleśnictwo Barlinek).

Smółsko - – przysiółek (owczarnia) z 2 poł. XIX wieku, powstały na gruntach wsi Trzcinnia.

Stawno – leśniczówka i smolarnia założone w 1736r. na gruntach domeny Karsk. Zachowane obiekty odznaczają się wysokimi walorami kulturowymi.

Sumiak – wielodrożnicowa kolonia z początku XX wieku, powstała po parcelacji folwarku Sumiak. Na początku XX wieku we wsi działa szkoła, gospoda, jest kaplica, założono straż pożarną.

Somin – jednodworcze wybudowanie, przypuszczalnie powstałe na gruntach wsi Trzcinnia z 2 poł. XIX wieku. Współcześnie, po powojennych zmianach administracyjnych, w skład osady wchodzi także zagrody przy drodze lokalnej łączącej Staw z Trzciną.

Świątki - Pierwsza wzmianka pochodzi z poł. XIII wieku, wiąże się z uposażeniem Joannitów przez księcia Barnima I. Brak późniejszych wzmianek, być może wieś podzieliła los wielu innych osad zniszczonych w średniowieczu lub podczas wojny 30-letniej, nigdy później nie zasiedlonych. Pierwotny układ przestrzenny nie jest znany.

Okolo połowy XIX wieku powstaje folwark. W końcu XIX wieku Świątki były założeniem folwarcznym. W 1925r. folwark został rozparcelowany. Istniejąca współcześnie zabudowa zagrodowa w większości pochodzi z lat 20-30-tych XX wieku. 15.09.1912 roku zostaje uruchomiona stacja kolejowa.

Trzciniec (Prostki) - Młyn w Trzcińcu nad Kłodawką- pierwsza wzmianka z 1344r. , w 1425r. przekazany klasztorowi cystersów w Mironicach. Obok młyna działał także tartak i młyn olejowy. W końcu XIX wieku był młyn wodny i leśniczówka. Zabudowania istniały jeszcze do lat 80-tych XX wieku, obecnie zachowały się resztki dawnego przepustu.

Trzcinnia jest wsią o średniowiecznej metryce, pierwszy raz wzmiankowaną w XIII wieku (1298r.) jako uposażenie kapituły w Myśliborzu. Wieś liczyła 64 łany, w tym 4 plebańskie. W 1337r. istniał kościół i karczma. Po sekularyzacji kapituły dobra wsi weszły w skład domeny w Karsku. Pierwotny układ wsi nie jest znany, prawdopodobnie owalnica.

Wieś ucierpiała w czasie wojny 30-letniej (1618-1648). W 1718 roku wieś liczyła 70 łanów metrykalnych, ale jeszcze jedna trzecia gruntów nie była wykarczowana i uprawiana.

W XIX wieku wykształcił się w Trzcinnej układ ulicowo – placowy z zespołem folwarcznym i przysiółkami. W północnej części układu zachował się przypuszczalny fragment dawnego Nawisia, w części centralnej oczko wodne pełniące obecnie funkcję basenu p.poż.

Folwark zlokalizowany na zachód od zwartej zabudowy wsi. Założenie pałacowo -parkowe powstało w 2 poł. XIX wieku, na pn. – wsch. od podwórza gospodarczego. Współcześnie zespół folwarczy praktycznie nie istnieje. Jedyną pozostałością dawnego majątku jest założenie parkowe.

W 1890 roku w miejscu ulokowania średniowiecznej świątyni, na niewielkim wyniesieniu, wzniesiono kościół, w stylu neogotyckim. Kościół nadal pozostaje dominantą przestrzenną we wsi.

Trzcielina – jednodworcze wybudowanie z końca XIX wieku prawdopodobnie należące do Trzcinnej, obecnie miejscowość nie istnieje.

2.7.2. Zasoby krajobrazu kulturowego na terenie gminy Nowogródek Pomorski

Sieć osadnicza

Najważniejszymi elementami historycznego krajobrazu kulturowego gm. Nowogródek Pomorski są m.in.: średniowieczne układy przestrzenne (placowe – owalnice), zabytkowe kościoły (kamienne i ceglane), reprezentujące różne style (od późnego gotyku po formy modernistyczne), założenia rezydencjonalno - parkowe i zespoły pofolwarczne oraz relikty tradycyjnej zabudowy ludowej, wzniesione w technice ryglowej.

W samym Nowogrodzie Pomorskim zachował się cenny średniowieczny układ urbanistyczny z czytelną siatką ulic, śródmiejskim placem pełniącym przypuszczalnie pierwotnie funkcję rynku (w wyniku uwarunkowań historycznych miasto nigdy w pełni nie wykształciło się i nie obwarowało, nigdy też Nowogródek nie otrzymał przywileju miejskiego).

Na terenie gminy znajduje się kilka większych wsi, których średniowieczna metryka ma odbicie w częściowo zachowanych pierwotnych układach przestrzennych.

- Wielodrożnice – z zachowanym częściowo układem owalnicowym (Karsko);
- Ulicowe – po reformie fryderycjańskiej, nałożone na pierwotny układ owalnicowy (Trzcinna);
- Wielodrożnice – z przysiółkami, w tym wykształcone z pierwotnych założeń owalnicowych (np. Giżyn).

Niektóre z wsi zostały przekształcone w okresie tworzenia się gospodarki folwarcznej, lub w wyniku procesów historycznych, takich jak długotrwałe wojny (np. Kinice) lub w związku z lokacją nowych zespołów rezydencjonalno – gospodarczych (np. Sumiak, Świątki).

Pozostałe wsie i osady zostały założone w XIX wieku i związane to było z powstawaniem kolonii i przysiółków przy dużych wsiach (np. Rataje, Solacz, Somin, Smolary).

Dzieła architektury i budownictwa

Architektura sakralna to jeden z najcenniejszych, choć nielicznie reprezentowanych (tylko 5 obiektów oraz kaplica w zespole szkolnym) elementów historycznej zabudowy na terenie gm. Nowogródek Pomorski; część kościołów jest wpisana do rejestru zabytków. Najstarsze obiekty mają metrykę XIII-wieczną (Nowogródek Pomorski, Karsko), XIX-wieczną, kamiennie-ceglane i ceglane o cechach neogotyckich – Giżyn, Trzcinna, XIX-wieczna kaplica w zespole szkolnym w Kinicach, kaplica w Sumiaku, XX-wieczną, murowany kościół o cechach modernistycznych (1936 r.) w Giżynie;

Po 1945 r. swoje funkcje sakralne utraciły: XIX-wieczny kościół w Giżynie, przez lata był magazynem w miejscowym PGR, obecnie jest obiektem opuszczonym; kaplica w Sumiaku – obecnie zdewastowana.

Cmentarze: Pierwotne nekropolie przy kościołach słabo czytelne – bez widocznych śladów sepulkralnych, ze sporadycznie zachowanymi, kamiennie-ceglanymi ogrodzeniami, fragmentami dawnych grobowców (kaplica von Borcków w Giżynie, Karsko, Nowogródek Pomorski). Wznoszone, często przy kościołach, lub na cmentarzach wiejskich obeliski, lub pomniki upamiętniające ofiary I wojny światowej, zostały po 1945 r. w większości zniszczone, lub wykorzystane do innych celów (np. w Parzeńsku jako podstawa pod figurę Matki Boskiej), zachował się natomiast przed kaplicą szkolną w Sumiaku. Powstały nowe elementy komemoratywne np: przy kościele w Nowogrodzie Pomorskim kamień upamiętniający żołnierzy Armii Krajowej.

Od XIX w. cmentarze zakładano na obrzeżach wsi, o regularnych (czworobocznych) układach, ze szpalerowymi i alejowymi obsadzeniami (np. Karsko); obecnie w większości nieużytkowane, wyraźnie oddzielona część historyczna od współczesnej (czynnej) – np. w Karsku, Giżynie, Nowogrodzie Pomorskim, Trzcinnej.

Dwory i Pałace: są cennym elementem w krajobrazie gminy, wzniesione w okresie pocz. XVI w. – pocz. XX w., przy czym niektóre rezydencje zostały zniszczone podczas działań wojennych w 1945 r. (np. w Kinicach) lub zostały wyburzone dużo później jak ryglowy dwór w Giżynie (w 1984 r.) lub neogotycki dwór w Świątkach (w okresie międzywojennym po parcelacji dworu mieścił się w nim dom starców).

Najcenniejszym obiektem jest niewątpliwie renesansowy dworek myśliwski wzniesiony w 1624 r. w Karsku (obecnie w stanie półruiny) oraz barokowy dwór w tymże Karsku (z 1755 r.). Równie cennym obiektem pozostaje barokowy, XVIII-wieczny dworek w Karsku będący siedzibą historycznego nadleśnictwa. Dominują

wszakże obiekty neostylowe lub bezstylowe wzniesione w XIX w., będące przykładem skromnych siedzib szlacheckich (lub zarządców) – takie właśnie są obiekty w Golinie, Sumiaku.

Po 1945 r. dawne dwory i pałace pełniły funkcje mieszkalno-biurowe (Golin, Sumiak, Karsko), zaadaptowane na szkoły (Giżyn).

Zespoły folwarczne

Na terenie gminy szczególnie cennym zespołem folwarcznym jest majątek w Karsku z wielkokubaturowym budynkami inwentarskimi i stodolnymi, rządówką, sezonówką, domem weterynarza, a nawet znajdującym się w obrębie założenia rezydencyjno-parkowego – domem kościelnego. Najlepiej zachowane, skromne zespoły folwarczne odnotowano w Golinie, Sumiaku (obecnie Nowogródek Pom.). Niestety większość dawnych folwarków uległa daleko idącej dewaloryzacji lub wręcz unicestwieniu, tracąc walory kulturowe.

Założenia parkowe

Najcenniejszymi elementami zieleni komponowanej są założenia parkowe przy w/w rezydencjach, o kompozycji krajobrazowej i naturalistycznej, które najczęściej stanowią, zabytkowy element pierwotnego zespołu rezydencjonalno-parkowego np. Karsko, Golin, Sumiak, lub są jedynym elementem o zabytkowych walorach dawnego zespołu (np. Trzcina).

Architekturę przemysłową reprezentują:

- 1) zespół młyński wraz z kolonią mieszkalną w Giżynie Młyn wzniesiony na przełomie XIX i XX w. na terenie dawnej fabryki pieców (lub kafli piecowych);
- 2) zespół budynków stacyjnych z pocz. XX w. w Świątkach (obecnie linia nieczynna): dworzec murowany, nakryty dachem 4-spadowym, magazyn w konstrukcji ryglowej, toalety murowano-ryglowe;
- 3) gorzelnia w Karsku – wzniesiona a 1 ćwierci XX w., murowana obecnie pełni także funkcję mieszkalno-biurową,
- 4) zespół mleczarni w Karsku; główny obiekt murowany z cegły ceramicznej, wzniesiony w k. XIX w.;
- 5) wiatrak holenderski, murowany XIX w. w Nowogrodku Pomorskim, jako jedyny tego typu obiekt zachowany na terenie gminy;
- 6) kuźnie m.in. w: Nowogrodku Pomorskim, Trzcinnej, Karsku, Giżynie;
- 7) transformatory, m.in. w Kinicach, Świątkach, Trzcinnej.

Zabudowa chłopska - w obrębie wsi o średniowiecznej metryce – zagrody średnio i pełnorolne, o układach w podkowę lub zamknięte, z chałupami na froncie parceli lub w wypadku XIX-wiecznych rozwinięć osiowych (jak w Karsku) także szczytem i skosem do drogi. Domy mieszkalne głównie murowane, parterowe (i z poddaszami mieszkalnymi), z prostymi elementami detalu architektonicznego, budowane w okresie 4 ćw. XIX – 1 ćw. XX w.; występują także budynki łączące profil mieszkalno-gospodarczy, murowane z 1 ćw. XX w., lokowane głównie szczytem do drogi (Giżyn, sporadycznie Trzcina). Relikty tradycyjnego budownictwa szkieletowego (ryglowego) zachowały się w formie szczątkowej: chałupy w Rokitnie, Trzcinnej, Karsku, Kinicach, Nowogrodku Pomorskim.

Budynki inwentarskie wielofunkcyjne, murowane (w tym ceglano-kamienne) wzniesione w okresie: I. 60-te XIX - 1 ćw. i I. 30 XX w. Stodoły murowane i szachulcowe (np. Kinice, Karsko, Nowogródek Pomorski), o zróżnicowanej skali, wzniesione w okresie 2 poł. XIX – 1 ćw. i I. 30-te XIX – 2 ćw. XX w.

Najcenniejsze przykłady domów mieszkalnych (w tym ryglowe) zostały wytypowane jako obiekty chronione.

Zabudowa o charakterze komunalnym (użyteczności publicznej)

- 1) szkoły o oryginalnych formach architektonicznych, o cechach neogotyckich wzniesione z cegły ceramicznej w 4 ćwierci XIX w. – w Kinicach (wraz z kaplicą) i Trzcinnej o wysokich walorach kulturowych,
- 2) gospody (Kinice, Karlin) – obecnie budynki mieszkalne
- 3) remizy strażackie (Trzcina, Karsko, Nowogródek)

2.7.3. Zagrożenia krajobrazu kulturowego

Główne zniszczenia (zagrożenia) krajobrazu kulturowego na terenie gm. Nowogródek Pomorski to:

- 1) po 1945 r. zniszczeniu uległo kilka jednodworczych wybudowań (Głownia, Trzcielina), młyn w Trzcińcu, leśniczówka Słocino,
- 2) znaczne ubytki zabudowy w obrębie pierwotnych założeń przestrzennych; (np. Nowogródek Pomorski, Kinice, Giżyn),
- 3) dekompozycja i degradacja zespołów rezydencjonalno – parkowych:
  - o wyburzone dwory – Giżyn, Kinice, Trzcina

- 4) dekompozycja i wyburzenia w obrębie zespołów folwarcznych:
  - o znaczne ubytki w zabudowie gospodarczej, praktycznie we wszystkich folwarkach,
  - o zmiana funkcji niektórych obiektów folwarcznych (Golin), znaczna ich część jest nieużytkowana (np. Sumiak, Karsko),
- 5) zróżnicowany stan zachowania koloni mieszkalnych; w większości zdewaloryzowanych licznymi przebudowami (np. Kinice),
- 6) pojedyncze ubytki w obrębie zagrod chłopskich,
- 7) powstały „nowoczesne” budynki użyteczności publicznej – skrajnym negatywnym przykładem jest niestety sam Nowogródek Pomorski: do zabytkowego budynku mieszkalnego dostawiono szpecącą dobudówkę, nakryta płaskim dachem – mieści się tutaj Urząd Gminy, nowe siedziby OSP – parterowe obiekty najczęściej w centrum wsi (np. Nowogródek Pomorski),
- 8) tradycyjna zabudowa mieszkalna (w tym szachulcowa), która ulega naturalnej dekapitalizacji oraz jest poddawana niekontrolowanym (żywiolowym) przekształceniom elewacji (np. wymiana stolarki, nowe tynki – np. Nowogródek Pomorski, Giżyn, Karsko), wymiany pokrycia oraz rozbudowy,
- 9) w niektórych wsiach zagrody chłopskie zostały zaadaptowane na potrzeby letniskowo-rekreacyjne, szczególnie masową skalę to zjawisko przybrało w Kinicach, Rokitnie, Karlinie,
- 10) większość cmentarzy poewangelickich jest zaniedbanych, ze zniszczonymi lub usuniętymi nagrobkami i ubytkami w drzewostanie.

2.7.4. Stan zachowania historycznego krajobrazu kulturowego

Lp	Miejscowość	Pierwsza wzmianka	Układ przestrzenny	Kościół	Dwór /pałac	Park	Folwark	Cmentarz	Przemysł/ technika
1.	Giżyn	1262	owalnica ob. ulicówka z kolonią	●		●	●	●	Zespół młyński, piekarnia
2.	Golin	XIII w.	nieznany ob. zespół folwarczy.		●	●	●	●	
3.	Karlin	2 poł. XIX w.	folwark z kolonią ob. ulicówka z kolonią					●	
4.	Karsko	XIII w.	owalnica ob. wielodroźnica	●	●	●	●	●	Mleczarnia, gorzelnia
5.	Kinice	XIII w. (?)	nieznany ob. wieś kolonijna	●		●	●	●	
6.	Nowogródek Pomorski	XIII w.	miasto ob. wielodroźnica	●	●	●	●	●	Wiatrak, kuźnie
7.	Parzeńsko	pocz. XIX w.	przysiółek ob. osada śródleśna					●	
8.	Rokitno	pocz. XIX w.	wielodroźnica kol. ob. wielodroźnica					●	
9.	Sumiak	pocz. XX w.	kolonia ob. wielodroźnica	●				obelisk	
10	Świątki	poł. XIII w.	nieznany ob. ulicówka z folwarkiem			●	●		Zespół stacyjny, kuźnia
11	Trzcinna	1298 r.	owalnica	●		●	●	●	Piekarnia,

.			ob. ulicówka						kuźnie
---	--	--	--------------	--	--	--	--	--	--------

● - element występuje

(źródło: „Studium krajobrazu kulturowego Gminy Nowogródek” wykonane przez Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie 2001 r.:) (...)

1. Kierunki zmian w strukturze przestrzennej oraz przeznaczeniu terenów

1.1. Cele rozwoju gminy (...)

4. Wykorzystanie szans rozwoju turystyki i agroturystyki, wynikających z unikatowych zasobów dziedzictwa kulturowego, przyrody i krajobrazu gminy, licznych atrakcji turystycznych znajdujących się w sąsiedztwie oraz szlaków turystycznych przebiegających przez gminę.

5. Rozwój produktu turystycznego w ramach inicjatywy pod nazwą "Pomorski Krajobraz Rzeczny"(...)

9. Podnoszenie walorów estetycznych wsi z zachowaniem lokalnej tradycji budowlanej (...)

11. Ochrona przyrody, dziedzictwa kulturowego, krajobrazu i zabytków.

12. Objęcie rekultywacją obszarów zdegradowanych (...)

3. Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

3.1. Rodzaje zabytków podlegających ochronie

Zgodnie z obowiązującym porządkiem prawnym ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobowości lub instytucji;

2) zabytki ruchome (zasady ochrony nie dotyczą problematyki Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy);

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003r. nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami) przewiduje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach: o warunkach zabudowy, o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, o zezwoleniu na lokalizację inwestycji drogowej, o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Objęcie zabytków ochroną w formie określonej powyżej w punktach 1 i 2 nie należy do kompetencji gminy. Natomiast Rada Gminy, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Na terenie gminy Nowogródek Pomorski nie przewiduje się utworzenia parku kulturowego.

3.2. Zasady ochrony krajobrazu kulturowego gminy

Na obszarze gminy Nowogródek Pomorski ustala następujące zasady ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego:

- Ochronę z mocy ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003r. nr 162 poz. 1568 z późniejszymi zmianami) – w odniesieniu do zespołów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- Zasadę harmonijnego wkomponowania nowej zabudowy w istniejący krajobraz kulturowy;
- Zasadę ochrony zachowanych obiektów o wartości historyczno-kulturowej;
- Utrzymanie i wyeksponowanie charakteru wsi o zachowanym historycznym układzie ruralistycznym wraz z zabytkową zabudową.

Zasada harmonijnego wkomponowania nowej zabudowy w istniejący krajobraz kulturowy powinna być realizowana poprzez:

- wkomponowanie nowej zabudowy w istniejący układ topograficzno-przestrzenny,
- dostosowanie nowej zabudowy do historycznych form pod względem gabarytów, formy oraz kolorystyki i materiałów,
- sukcesywne uzupełnianie ciągów istniejącej zabudowy z ograniczeniem realizacji nowych zespołów zabudowy w otwartym krajobrazie pól i łąk do obszarów wyznaczonych w Studium na których nastąpi zmiana przeznaczenia terenów, z zachowaniem zadrzewień i zakrzewień przydrożnych i śródpolnych.

Ochrona elementów o wartości kulturowej nie objętych ochroną prawną winna być podporządkowana niżej wymienionym działaniom:

- dla zespołów rezydencjonalnych (pałacowo - parkowych, dworsko - parkowych):
  - na utrzymaniu jednej własności obejmującej tereny parku i grunty pod dworem oraz sam dwór,
  - na przywracaniu (tam gdzie jest to możliwe) jedności władania (własności),
  - na odstąpieniu od dalszych parcelacji,
- dla obiektów architektury (dworów, zabudowy zagrodowej, obiektów techniki, dawnych szkół, plebani, domów mieszkalnych itp.):
  - na utrzymaniu istniejącej zabudowy w należyтым stanie technicznym, z dopuszczeniem zmiany funkcji obiektu i podniesieniem standardu wyposażenia techniczno-użytkowego, z zastrzeżeniami dotyczącymi zachowania w maksymalnym stopniu, a tam gdzie jest to możliwe, odtworzeniu historycznej kompozycji obiektu (wysokość, kształt, układ eksponowanych elewacji, kształt dachu, rozmieszczenie, wielkość i proporcje otworów), zewnętrznego detalu architektonicznego, a także dostosowaniu nowej funkcji i nowego programu użytkowego do specyfiki obiektu,
  - na zachowaniu, w przypadku remontów, historycznego detalu architektonicznego i wyposażenia wnętrza (o ile występują),
  - na zachowaniu historycznych relacji przestrzennych i obiektów wspomagających (np. zabudowa gospodarcza przy szkołach, zabudowa gospodarcza towarzysząca zabudowie siedliskowej) oraz zieleni towarzyszącej w obrębie działek, na których są zlokalizowane;
- dla parków:
  - na utrzymaniu (a tam gdzie jest to możliwe odtworzeniu) układu kompozycyjnego (ukształtowanie powierzchni, aleje, kompozycje zieleni) i hydrograficznego,
  - na pielęgnacji i konserwacji zieleni,
  - na uzupełnieniu ubytków i nowych nasadzeniach wyłącznie na podstawie specjalistycznych dokumentacji,
  - na sukcesywnej likwidacji funkcji i obiektów kolizyjnych,
  - na zachowaniu i konserwacji historycznych elementów małej architektury (np. ogrodzeń, bram, a także posadzki ogrodowej itp.),
- dla zabudowy gospodarczej:
  - na utrzymaniu w należyтым stanie technicznym, z dopuszczeniem zmiany funkcji i podniesieniem standardów wyposażenia,
  - na dopuszczeniu likwidacji zużytych technicznie lub grożących katastrofą budowlaną obiektów, z zaleceniem lokalizacji nowej zabudowy, dostosowanej gabarytem i lokalizacją do zabudowy likwidowanej,

- dla elementów małej architektury (kapliczek, murów wokół kościołów itp.) na ochronie przed dewastacją i bieżących pracach konserwacyjnych, z maksymalnym zachowaniem pierwotnego wyrazu architektonicznego,
- dla cmentarzy przykościelnych i cmentarzy położonych poza obszarami zabudowy wsi:
  - na zakazie lokalizacji obiektów i urządzeń kolidujących z pierwotną funkcją,
  - na ochronie zachowanych elementów, uporządkowaniu i podkreśleniu symboliki miejsca, poprzez utrzymanie bądź uczynienie zachowanego układu dróg, alejek, kwater, ochronę nagrobków, krzyży, zachowanego drzewostanu, likwidację samosiejek, wyłącznie na podstawie specjalistycznego opracowania,
  - na możliwości tworzenia lapidariów.

3.3. Obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi rejestr zabytków wpisanych i wytypowanych do wpisu. Na terenie gminy Nowogródek Pomorski w rejestrze zabytków ujętych jest 7 obiektów:

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Rejestr zabytków	Datowanie	Działka nr ewid. własność
1.	GIŻYN	zbór protestancki, od 1945 r. magazyn	w centrum wsi, wsch. część XIII-w. nawsia, od pld. przylega do parku	nr A-109 z 21.12.2002 r.	1890 r.	306 komunalna
2.	GIŻYN	park popałacowy	płn. część wsi, na zach. od założenia folwarcznego,	A-586 z 14.04.2010 r.	XVIII w.	296/1 prywatna
3.	KARSKO	zbór protestancki, ob. kościół filialny p.w. św. Antoniego	w centrum wsi, ul. Mieszka I 20	A-572 z 19.03.2010 r.	XIII w., 2 poł. XIX w.	574 wyznaniowa
4.	KARSKO	dwór (1) ruina	płn.-zach. część wsi, płn. kraniec założenia	A-1054 z 06.03.2012 r.	1624 r., XIX w.	520/25 prywatna
5.	KARSKO	dwór (2)	płn.-zach. część wsi, obok kościoła	A-1054 z 06.03.2012 r.	1775 r.	520/25 prywatna
6.	KARSKO	park dworski	płn.-zach. część wsi, po wsch. stronie folwarku	A-1054 z 06.03.2012 r.	XVIII w., pocz. XX w.	520/25, 520/23, 520/48, 520/47 prywatna
7.	NOWOGRÓDEK POMORSKI (Neuenburg)	kościół parafialny p.w. Matki Bożej Królowej Polski	ul. 700-lecia nr 3	A-573 z 19.03.2010 r.	2 poł. XIII w., 1752 r.	175 wyznaniowa

W odniesieniu do obiektu wpisanych do rejestru zabytków ochronie podlega jego forma architektoniczna we wszystkich jej elementach, w tym: wysokość, forma dachu, kompozycja elewacji wraz z detalem architektonicznym i stolarką, materiał budowlany. Ochronie podlega również funkcja obiektu, której ewentualna zmiana wymaga zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Warunkami ochrony są:

- trwale zachowanie formy architektonicznej i substancji budowlanej obiektu wpisanego do rejestru zabytków;
- utrzymanie otoczenia obiektu zabytkowego zgodnie z historycznym zagospodarowaniem, np. cmentarza w otoczeniu kościoła;
- wszelkie zmiany – wewnątrz i na zewnątrz – dotyczące obiektu zabytkowego wymagają zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3.4. Ochrona obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków

W gminnej ewidencji zabytków ujęto 166 obiektów, cały wykaz znajduje się w ANEKSIE: Obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków wymagają ustaleń w zakresie ochrony indywidualnej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Prospekcja terenowa prowadzona wiosną 2009 roku w związku z opracowaniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2009-2013, zweryfikowała dotychczasową ewidencję zabytków, ponieważ przeprowadzone w ostatnich latach prace remontowo-modernizacyjne w znaczący sposób pozbawiły wiele obiektów walorów zabytkowych – dotyczy to szczególnie budynków mieszkalnych i gospodarczych.

Należy podkreślić, że te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione. Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobów zabytkowych na określonym terenie oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami.

Najcenniejsze obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków wskazano jako obiekty zakwalifikowane do wpisu do rejestru zabytków.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Działka nr ewid. własność
1.	GIŻYN	kaplica-mauzoleum rodu von Borcke	pld.-zach. część wsi, na terenie d. cmentarza	1 poł. XIX w.	509 komunalna
2.	GIŻYN	budynek młyna w zespole młyna elektrycznego	na pln.-zach. od wsi, tzw. Giżyn Młyn, po wsch. stronie szosy	4 ćw. XIX w.	85/3 prywatna
3.	GIŻYN	budynek mieszkalno-biurowy w zespole młyna	Giżyn nr 72	1 ćw. XX w.	85/6 prywatna
4.	GIŻYN	budynek mieszkalny w zespole młyna	Giżyn nr 74	4 ćw. XIX w.	169 prywatna
5.	KARSKO	dwór w d. zespole nadleśnictwa królewskiego	ul. Mieszka I nr 40	1 ćw. XIX w.	239/32 prywatna
6.	KARSKO	budynek gospodarczy z częścią mieszkalną	w d. zespole nadleśnictwa, ul. Mieszka I nr 42	4 ćw. XIX w.	239/32 prywatna
7.	KARSKO	budynek mieszkalny	ul. Mieszka I nr 54	poł. XIX w.	656/1 prywatna
8.	KINICE (Kienitz)	kościół filialny p. w. MB Wspomożenie Wiernych	pln. część wsi, po zach. stronie drogi do Ulejna	4 ćw. XIX w.	68/1 wyznaniowa
9.	KINICE (Kienitz)	leśniczówka	Kinice nr 8	ok. 1910 r.	58/3 państwowa
10.	KINICE (Kienitz)	stodoła	Kinice nr 8	ok. 1910 r.	58/3 państwowa
11.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	budynek mieszkalny	ul. Boczna nr 3	3 ćw. XIX w.	295 prywatna
12.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	budynek mieszkalny	ul. Boczna nr 6	poł. XIX w.	292/1 prywatna
13.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	budynek mieszkalny	ul. Boczna nr 9	pocz. XX w.	238/1 prywatna
14.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Boczna nr 12	3 ćw. XIX w.	197 prywatna
15.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	budynek mieszkalny	Kolonia Nowogródek Pomorski nr 6	lata 20-ste XX w.	412/1 prywatna
16.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	budynek gospodarczy	Kolonia Nowogródek Pomorski nr 6	lata 20-ste XX w.	412/1 prywatna
17.	PARZENSKO (Wollhaus)	cmentarz poewangelicki	na pld.-wsch. od Nowogródka, w lesie, na	1 poł. XIX w.	799 komunalna

			lekkim wzniesieniu		
18.	ROKITNO	budynek mieszkalny	Rokitno nr 20	1 poł. XIX w., pocz. XX w.	68/4 prywatna
19.	SUMIAK (Kleefeld)	szkoła z kaplicą	Sumiak nr 2	ok. 1910 r.	12/1, 13, 14 prywatna
20.	SUMIAK (Kleefeld)	pomnik ku czci mieszkańców wsi poległych w I wojnie światowej	na terenie posesji nr 2, przed elewacją frontową szkoły z kaplicą	po 1918 r.	12/1, 13, 14 prywatna
21.	SUMIAK (Kleefeld)	gospoda, ob. budynek mieszkalny	Sumiak nr 11	1 ćw. XX w.	176/2 prywatna
22.	ŚWIĄTKI (Tempelhof)	stodoła (obora) w dawnym zespole folwarcznym	Świątki nr 21	1851 r.	91 państwowa
23.	TRZCINNA (Schöneberg)	zbór protestancki, ob. kościół parafialny p. w. św. Józefa	w centrum wsi, po wsch. stronie drogi, na lekkim wzniesieniu	1898 r.	124 wyznaniowa
24.	TRZCINNA	szkoła, ob. budynek mieszkalny	Trzcinna nr 84	kon. XIX w.	125, komunalna/ prywatna

Ochronie podlega :

- zasadnicza forma architektoniczna obiektu (gabaryty wysokościowe, forma i rodzaj pokrycia dachu, kompozycja i wystrój elewacji);

Warunki ochrony :

- utrzymanie obiektu i ograniczenie możliwości zmian do ustalonych w miejscowym planie
- opracowanie dokumentacji konserwatorskiej obiektu w przypadku zdarzenia losowego mogącego doprowadzić do jego rozbiórki.

3.5. Strefy ochrony konserwatorskiej zabytkowych układów przestrzennych lub ich fragmentów

Na obszarze gminy Nowogródek Pomorski wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej zabytkowych układów przestrzennych lub ich fragmentów. **Strefy** ochrony konserwatorskiej obejmują następujące układy zabytkowe:

- **Giżyn** – strefa obejmująca historyczny przestrzenny układ wsi, zarys pierwotnego układu owalnicowego w granicach zasięgu działek siedliskowych, wraz z zespołem parkowo – pofolwarcznym i kościołem;
- **Giżyn** – strefy obejmujące trzy ulicowe kolonie chłopskie: Giżyn Jabłonki przy drodze nr DP 2112 (Giżyn Młyn – Nowogródek Pom.), zabudowa przy drodze nr DP21082 (Giżyn- Rokitno), zabudowa przy drodze DG79004 (Giżyn-Karlin);
- **Giżyn** – strefa obejmująca zespół młyński wraz z zabytkowym ogrodzeniem i kolonią mieszkalną.
- **Karsko** – historyczny układ przestrzenny wsi – pierwotne założenia owalnicowe (ul. Mieszka I) oraz historycznie wykształcona wschodnia kompozycja przestrzenna (ul. Ogrodowa), z zespołem d. nadleśnictwa, nasadzeniami śródmiejskimi, zespół rezydencjonalno – parkowy – folwarczy z kościołem, zabytkowy cmentarz z otoczeniem;
- **Nowogródek Pomorski** – historyczny układ przestrzenny wsi, w tym: pierwotny układ miejskiej sieci drożnej, kościół z terenem działki przykościelnej, cmentarz;
- **Sumiak** -zespół dworsko- parkowo- folwarczy, tzw. Folwark Sumiak, w tym: park z dworem, budynki mieszkalne w d. kolonii robotników folwarku;
- **Świątki** – historyczny układ przestrzenny wsi wraz z parkiem i folwarkiem;
- **Świątki** –zespół stacji kolejowej;
- **Trzcinna** - ulicowy układ przestrzenny wsi wraz z pozostałościami parku i folwarku, kościołem i zabytkowym cmentarzem;

W strefa ochrony konserwatorskiej zabytkowych układów przestrzennych lub ich fragmentów ochronie podlega:

- historyczna kompozycja układu przestrzennego, w tym rozplanowanie zabudowy;
- istniejąca zabytkowa zabudowa i inne elementy zagospodarowania (starodrzew, mała architektura);

- rozplanowanie i przekroje ulic i placów wraz z ich nawierzchniami;
- rozplanowanie i linie zabudowy siedlisk gospodarstw chłopskich;
- formy architektoniczne zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (gabaryty wysokościowe, formy dachów, tradycyjnie stosowany materiał budowlany);
- mała architektura : ogrodzenia, latarnie i inne.;
- zieleń komponowana związana integralnie z zabytkowym układem m.in. w postaci alejowych lub szpalerowych obsadzeń ulic i placów, założenia w parkach, na terenie cmentarzy.

Obowiązują następujące warunki ochrony:

- zachowanie i rewitalizacja zasadniczych w/w elementów zagospodarowania wsi;
- usunięcie lub przebudowa obiektów kolidujących z historycznym układem i lokalną architekturą;
- dostosowanie skali i charakteru zabudowy uzupełniającej.

3.6. Zabytkowe założenia zieleni komponowanej

Zabytkowe parki

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Rejestr zabytków	Datowanie	Działka nr ewid. własność
1.	GIŻYN (Giesenbrügge).	park popałacowy	pn. część wsi, na zach. od założenia folwarcznego, pałac nie istnieje	A-586 z 14.04.2010 r.	XVIII w.	296/1 prywatna
2.	GOLIN	park dworski	na pd.-wsch. od Nowogródka, po pld. stronie szosy do Karska		ok. 1830-1840	511/22 prywatna
3.	KARSKO	park dworski	pn.-zach. część wsi, po wsch. stronie folwarku	A-1054 z 06.03.2010 r.	XVIII w., pocz. XX w.	520/25 prywatna
4.	KINICE	park podworski	pn-wsch. część wsi, wsch. strona drogi do Ulejna		2 ćw. XIX w.	126/2 komunalna
5.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	park dworski w dawnym Folwarku Sumiak	na pn.-wsch. od wsi, pn.-zach. strona dworu, pln. strona szosy do Barlinka		1 poł. XIX w.	część działki 454/59 Prywatna
6.	ŚWIĄTKI	park popałacowy	po wsch. stronie lokalnej drogi, wsch. część zespołu		1 poł. XIX w.	89/2 komunalna
7.	TRZCINNA	park podworski	pn.-zach. część wsi, po pn. stronie d. założenia folwarcznego		2 poł. XIX w.	65/5 komunalna

Zabytkowe cmentarze

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Działka nr ewid. własność
1.	GIŻYN (Giesenbrügge)	cmentarz poewangelicki, ob. komunalny	pld.-zach. część wsi, po wsch. stronie drogi, po pld. stronie d. cmentarza	pocz. XX w.	509 komunalna
2.	GIŻYN (Giesenbrügge)	cmentarz poewangelicki i prokatolicki, nieczynny	pld.-zach. część wsi, po wsch. stronie drogi, na skraju lasu	poł. XIX w.	509 komunalna
3.	GOLIN (Gollin)	cmentarz jeńców wojennych	na pld.-wsch. od Nowogródka, po pln. stronie szosy do Karska	1939-1945	505 prywatna

4.	KARLIN (Keller)	cmentarz poewangelicki	na wsch. od Nowogródka Pomorskiego, na płu. od szosy Nowogródek-Karsko	pocz. XX w.	184 komunalna
5.	KARSKO	cmentarz przykościelny	w centrum wsi, teren przykościelny	XIII w.	574 wyznaniowa
6.	KARSKO	cmentarz poewangelicki, ob. komunalny	płd.-zach. część wsi, zach. strona ul. Gorzowskiej	poł. XIX w.	695 komunalna
7.	KINICE	cmentarz poewangelicki, ob. komunalny	wsch. część wsi, po płd. stronie szosy Myślibórz-Barlinek	poł. XIX w.	181 komunalna
8.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	cmentarz przykościelny	na działce kościelnej	2 poł. XIII w.	175 wyznaniowa
9.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	cmentarz poewangelicki, ob. komunalny	płd-wsch. część wsi, po wsch. stronie ulicy Gorzowskiej	pocz. XIX w.	228 komunalna
10.	PARZEŃSKO (Wollhaus)	cmentarz poewangelicki	na płd.-wsch. od Nowogródka, w lesie, na lekkim wzniesieniu	1 poł. XIX w.	799 komunalna
11.	ROKITNO (Arnoldshof, Rockin)	cmentarz poewangelicki	na płu. skraju wsi, płu. strona drogi do Rychnowa	poł. XIX w.	63 komunalna
12.	TRZCINNA	cmentarz przykościelny	w centrum wsi, na działce kościelnej, na lekkim wzniesieniu	XIII w.	124 wyznaniowa
13.	TRZCINNA	cmentarz poewangelicki	wsch. część wsi, po wsch. stronie kościoła	poł. XIX w.	148 komunalna

Zadrzewienia dróg

Na terenie gminy w czasach historycznych (od średniowiecza) istniały bogate lasy: Karski, Barlinecki, Goliński. Powstały więc leśniczówki i strażnice leśne: leśniczówka Szable przy osadzie Sołacz, Pachocino, Ulejno, Stawno oraz nadleśnictwo w Karsku - barokowy dworek. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy są zadrzewienia, w szczególności zadrzewienia przydrożne.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Działka nr ewid. własność
ZADRZEWIENIA DRÓG UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW					
1.	Świątki-	aleja lipowa	przy drodze Świątki- stacja kolejowa Świątki	kon. XIX w. – pocz. XX w.	32 , 50 powiatowa
2.	Trzcinna-Karsko	aleja klonowa	przy drodze Trzcinna-Karsko	kon. XIX w. – pocz. XX w.	235/2 i 235/3 powiatowa
3.	KARSKO	aleja drzew liściastych (lipy i kasztanowce)	ul. Mieszka I	2 poł. XIX w. – 1 poł. XX w.	553/1 powiatowa
4.	NOWOGRÓDEK POMORSKI	aleja lipowa w dawnym Folwarku Sumiak	na płu.-wsch. od wsi, aleja łączy d. folwark Sumiak z drogą Nowogródek-Karsko	kon. XIX w.	458/16 prywatna
5.	TRZCINNA	aleja drzew liściastych (lipy)	w centrum wsi, wzdłuż drogi na osi N-S	pocz. XX w.	61/4 powiatowa
6	Świątki – Nowogródek Pomorski	Aleja klonowa	Odcinek przy skrzyżowaniu z drogą Nowogródek Pomorski – Ławy nr DP2111		Dz. 90 powiatowa
ZADRZEWIANIA DRÓG NIE UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW					
1.	Giżyn Młyn	Aleja lipowa	Wzdłuż zabudowy zespołu młynowego i zabudowy		Odcinek z Giżyna do drogi

			mieszkaniowej		nr DP2112
2.	Giżyn Jabłonki	Aleja lipowa	Odcinek wzdłuż zabudowy Giżyn – Jabłonki		Droga powiatowa nr DP2112o
3.	Nowogródek Pom – Giżyn Jabłonki				Droga powiatowa nr DP2112o
4.	Trzcinna – Rataje		Odcinek do DS3		Droga powiatowa DP2124
5.	Karsko		Odcinek od Karska w kierunku pn- wsch		Droga powiatowa nr DP2116
6.	Kinice - Rychnów	Aleja w przewodzie klonowa, z udziałem lip i dębów	Odcinek od Kinic w kierunku granicy gminy		Droga powiatowa nr DP2111

W ostatnim czasie z uwagi na modernizację i poszerzanie dróg publicznych aleje przydrożne są wycinane. W związku z tym konieczne jest podjęcie działań w zakresie rozpoznania i waloryzacji obsadzeń alejowych na terenie gminy, opracowanie dokumentacji i objęcie alei ochroną prawną.

DROGI O ZABYTKOWEJ NAWIERZCHNI

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Działka nr ewid. własność
1.	GIŻYN	droga brukowana	pln.-wsch. część wsi, droga do Rokitna	XIX w.	408 powiatowa
2.	KARSKO	droga brukowana	ul. Ogrodowa	XIX w.	731 komunalna
3.	KINICE	droga brukowana	pln. część wsi, lokalna droga przez Ulejno do Mostkowa	XIX w.	104 komunalna

3.7. Ochrona dziedzictwa archeologicznego

Osadnictwo na terenie gminy Nowogródek Pomorski reprezentowane jest przez stanowiska wziemne typu: osada, cmentarzysko, punkt lub ślad osadniczy.

Specyfika ochrony zabytków archeologicznych polega między innymi na ograniczeniu zbędnych działań inwestycyjnych na terenach zabytkowych. Zabytki kultury materialnej, jakimi są stanowiska archeologiczne stanowią nieodłączny składnik krajobrazu należy, więc dążyć do ich zachowania w środowisku, w którym powstały i spełniały niegdyś określone funkcje, a w najgorszym przypadku do przeprowadzenia interwencyjnych badań archeologicznych celem ich udokumentowania w źródłach naukowo-konserwatorskich. W celu ochrony stanowisk archeologicznych ustala się strefy ochrony konserwatorskiej, gdzie obowiązują następujące zasady ochrony archeologicznej w strefach:

Strefa „W.II.” - częściowej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej

Obowiązuje:

- uzgadnianie i opiniowanie wszelkich inwestycji inżynierskich, budowlanych i innych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie. Obowiązuje każdorazowo występowanie o szczegółowe wytyczne konserwatorskie i opinie, przed podjęciem decyzji o jakiegokolwiek działalności;
- w przypadku podjęcia realizacji inwestycji na terenie objętym granicami strefy, obowiązuje przeprowadzenie badań ratunkowych na koszt Inwestora, wyprzedzających proces przygotowania inwestycji;
- właściciele, inwestorzy i użytkownicy terenu zobowiązani są do zawiadomienia służby ochrony zabytków o podjęciu działań inwestycyjnych lub remontowych związanych z pracami ziemnymi, z wyprzedzeniem min. 3-miesięcznym, w celu umożliwienia wykonania badań ratunkowych oraz zsynchronizowania robót inwestycyjnych z nadzorem archeologiczno - konserwatorskim. Badania archeologiczne mają charakter sezonowy, w okresie od maja do końca września;

- rozpoczęcie prac ziemnych związanych z realizacją inwestycji uzależnia się od uzyskania stosownego zezwolenia od służby ochrony zabytków.

Strefa „W.III.” - ograniczonej ochrony archeologicznej

Obowiązuje:

- uzgadnianie i opiniowanie wszelkich prac inżynierskich, budowlanych i innych podejmowanych w obrębie stanowiska, przez służbę konserwatorską;
- w przypadku podjęcia decyzji o realizacji inwestycji obowiązuje przeprowadzenie badań ratunkowych na koszt Inwestora. Właściciele, inwestorzy i użytkownicy terenu zobowiązani są do zawiadomienia służby ochrony zabytków o podjęciu działań inwestycyjnych, remontowych lub innych związanych z robotami ziemnymi, z wyprzedzeniem min. 14-dniowym;
- rozpoczęcie prac ziemnych związanych z realizacją inwestycji uzależnia się od uzyskania stosownego zezwolenia od służby ochrony zabytków;
- badania archeologiczne mają charakter sezonowy, w okresie od maja do października.

Wykaz stanowisk archeologicznych w ramach strefy "W.II.":

1. Giżyn, stan. 6 (AZP: 40-09/8);	11. Nowogródek Pom., stan. 14 (AZP: 41-10/11);
2. Karsko, stan. 4 (AZP: 41-11/2);	12. Nowogródek Pom., stan. 15 (AZP: 41-10/4);
3. Karsko, stan. 7 (AZP: 41-11/5);	13. Nowogródek Pom., stan. 16 (AZP: 41-10/12);
4. Nowogródek Pom., stan. 1 (AZP: 41-10/1);	14. Nowogródek Pom., stan. 17 (AZP: 41-10/13);
5. Nowogródek Pom., stan. 3 (AZP: 41-09/12);	15. Nowogródek Pom., stan. 18 (AZP: 41-10/14);
6. Nowogródek Pom., stan. 4 (AZP: 41-10/3);	16. Nowogródek Pom., stan. 19 (AZP: 41-09/9);
7. Nowogródek Pom., stan. 5 (AZP: 41-09/8);	17. Świątki, stan. 1 (AZP: 41-09/1);
8. Nowogródek Pom., stan. 8 (AZP: 41-10/5);	18. Świątki, stan. 4 (AZP: 41-09/4);
9. Nowogródek Pom., stan. 10 (AZP: 41-10/7);	19. Świątki, stan. 7 (AZP: 41-09/14).
10. Nowogródek Pom., stan. 13 (AZP: 41-10/10);	

Wykaz stanowisk archeologicznych w ramach strefy "W.III.":

1. Giżyn, stan. 1 (AZP: 40-09/3);	26. Karsko, stan. 9 (AZP: 41-11/7);
2. Giżyn, stan. 2 (AZP: 40-09/4);	27. Karsko, stan. 10 (AZP: 41-11/8);
3. Giżyn, stan. 3 (AZP: 40-09/5);	28. Kinice, stan. 1 (AZP: 40-10/28);
4. Giżyn, stan. 4 (AZP: 40-09/6);	29. Kinice, stan. 2 (AZP: 41-10/17);
5. Giżyn, stan. 5 (AZP: 40-09/7);	30. Nowogródek Pom., stan. 2 (AZP: 41-10/2);
6. Giżyn, stan. 7 (AZP: 40-09/9);	31. Nowogródek Pom., stan. 6 (AZP: 41-09/6);
7. Giżyn, stan. 8 (AZP: 40-09/10);	32. Nowogródek Pom., stan. 7 (AZP: 41-09/7);
8. Giżyn, stan. 9 (AZP: 40-09/11);	33. Nowogródek Pom., stan. 9 (AZP: 41-10/6);
9. Giżyn, stan. 10 (AZP: 40-09/12);	34. Nowogródek Pom., stan. 11 (AZP: 41-10/8);
10. Giżyn, stan. 11 (AZP: 40-09/13);	35. Nowogródek Pom., stan. 12 (AZP: 41-10/9);
11. Giżyn, stan. 12 (AZP: 40-09/14);	36. Rataje, stan. 1 (AZP: 42-10/7);
12. Giżyn, stan. 14 (AZP: 40-09/16);	37. Rychnów, stan. 11 (AZP: 40-10/10); . <i>(na granicy gminy Nowogródek)</i>
13. Giżyn, stan. 15 (AZP: 40-09/17);	38. Rychnów, stan. 14 (AZP: 40-10/31); <i>(na granicy gminy Nowogródek)</i>
14. Giżyn, stan. 16 (AZP: 40-10/23);	39. Świątki, stan. 2 (AZP: 41-09/2);
15. Golin, stan. 1 (AZP: 42-10/8);	40. Świątki, stan. 3 (AZP: 41-09/3);
16. Golin, stan. 2 (AZP: 42-10/9);	41. Świątki, stan. 5 (AZP: 41-09/5);
17. Golin, stan. 3 (AZP: 42-10/1);	42. Świątki, stan. 6 (AZP: 41-09/13);
18. Golin, stan. 4 (AZP: 42-10/11);	43. Trzcina, stan. 1 (AZP: 42-09/1);
19. Golin, stan. 5 (AZP: 42-10/12);	44. Trzcina, stan. 2 (AZP: 42-10/1);
20. Karsko, stan. 1 (AZP: 41-10/15);	45. Trzcina, stan. 3 (AZP: 42-10/2);
21. Karsko, stan. 2 (AZP: 41-10/16);	46. Trzcina, stan. 4 (AZP: 42-10/3);
22. Karsko, stan. 3 (AZP: 41-11/1);	47. Trzcina, stan. 5 (AZP: 42-10/4);
23. Karsko, stan. 5 (AZP: 41-11/3);	48. Trzcina, stan. 6 (AZP: 42-10/5).
24. Karsko, stan. 6 (AZP: 41-11/4);	
25. Karsko, stan. 8 (AZP: 41-11/6);	

W projekcie studium w pkt. 3.8. opisany został Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Nowogródek Pomorski na lata 2009-2013, cyt.:

„Głównym celem sformułowania „Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2009-2013” – uchwała nr XXVIII/203/09 Rady Gminy Nowogródek Pomorski z dnia 16.11.2009r. jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego gminy Nowogródek Pomorski poprzez określenie podstawowych warunków i czynników organizacyjnych, finansowych oraz edukacyjnych, które temu służą.

Cel strategiczny I. Ochrona krajobrazu kulturowego gminy Nowogródek Pomorski

Rozwój gospodarczy i aktywizacja gospodarcza w regionie wymagają podejmowania działań oraz procedur umożliwiających umacnianie walorów lokalnego krajobrazu przyrodniczego i kulturowego. Spowoduje to utrzymanie najcenniejszych walorów krajobrazu gminy. Cel ten będzie osiągnięty dzięki racjonalnemu planowaniu ochrony dziedzictwa poprzez wdrożenie działań służących znacznej poprawie jego stanu zachowania. Wysoka jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego winna stanowić przewagę konkurencyjną Nowogródka Pomorskiego powiązaną z całością polityki rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego, zwłaszcza w obszarze turystyki i kultury.

Priorytet I.1. Zasoby dziedzictwa kulturowego gminy – ocena zachowania, badania, weryfikacja, zarządzanie

I.1.1. Badania i studia nad zabytkami gminy Nowogródek Pomorski

- wspieranie badań naukowych nad zabytkami, historią regionu itp.;
- wspieranie badań i opracowań wykonywanych dla potrzeb planowania przestrzennego, programów ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, obszarów planowanych pod inwestycje;
- upowszechnianie wyników badań naukowych w wydawnictwach, na konferencjach, seminariach, przez multimedia itp.

I.1.2. Ewidencja i weryfikacja zabytków gminy Nowogródek Pomorski

- aktualizacja kart ewidencyjnych i adresowych, uzupełnienie ewidencji zabytków, weryfikacja zapisów zawartych w kartach ewidencyjnych i kartotece adresowej;
- wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych (m.in. układów ruralistycznych);
- odpowiednie zapisy dotyczące zasad ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Priorytet I.2. Budowa bazy informacji i zarządzania zabytkami gminy

I.2.1. Budowa bazy informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego w gminie Nowogródek Pomorski

- przeprowadzenie akcji informacyjnej wśród mieszkańców na temat troski o dziedzictwo kulturowe;
- platformę internetową Urzędu Gminy w Nowogrodku Pomorskim uczynić gminną bazą wszechstronnej informacji o dziedzictwie kulturowym gminy, aktualizowaną na bieżąco;
- tworzenie i rozwój portali internetowych poszczególnych miejscowości czy sołectw jako bazy informacji o lokalnych zasobach dziedzictwa kulturowego, o stanie jego zachowania, warunkach zagospodarowania obiektów nieużytkowanych, itp.;
- tworzenie systemu monitoringu dla kontroli stanu zachowania, użytkowania i wszelkich prac przy zabytkach, w tym archeologicznych.

I.2.2. Budowa systemu zarządzania i marketingu zabytkami

- stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych;
- przygotowanie kompleksowej informacji o ofercie kulturowej i turystyczno-kulturowej gminy (np. foldery);
- przygotowanie kompleksowej, łatwo dostępnej informacji o warunkach zagospodarowania nieużytkowanych obiektów zabytkowych i ofertach gospodarczych uwzględniających opiekę nad zabytkami;
- podjęcie akcji promocyjnej dotyczącej obiektów zabytkowych, np. opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.

Priorytet I.3. Budowa tożsamości poprzez ochronę dóbr kultury, edukację regionalną i turystykę

I.3.1. Ekspozowanie walorów kulturowych poprzez turystykę, edukację i promocję

- utworzenie muzeum lub zorganizowanie w placówkach kulturalno-oświatowych tzw. „izb muzealnych” („izb pamięci”);
- ochrona zabytków poprzez odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych;
- ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy (w tym prac magisterskich i dyplomowych).

I.3.2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

- edukacja regionalna – tworzenie programów nauczania regionalnego i podręczników uwzględniających dziedzictwo kulturowe dla wszystkich poziomów nauczania, wspieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii i dziedzictwa kulturowego;
- organizacja kształcenia nauczycieli i organizatorów życia kulturalnego w zakresie opieki nad zabytkami;
- szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych szczególnie z tradycyjną sztuką budowlaną;
- wsparcie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów;
- opracowanie i organizacja tras oraz ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem obiektów i zespołów zabytkowych;
- uaktualnienie istniejących i wykonanie nowych tablic informacyjnych przy obiektach zabytkowych.

Cel strategiczny II. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze

Nowogródek Pomorski jest gminą o ważnych zasobach dziedzictwa o znaczeniu regionalnym. Wieloletnie zaniechania determinują konieczność pilnych działań zmierzających do odnowy i rewaloryzacji najcenniejszych obiektów. Miarą realizacji celu będzie ilość i wartość wykonanych prac remontowo-konserwatorskich. Potrzeba pilnego ratowania zasobów dziedzictwa należy uznać za sprawę priorytetową, ponieważ tradycyjny krajobraz kulturowy, m. in. pod wpływem przemian gospodarczych, ulega ciąglej degradacji, tracąc swoją ukształtowaną historycznie wyjątkową strukturę. Należy jednak pamiętać, że wszelkie działania przy zabytkach objętych ochroną prawną należy konsultować z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Szczecinie.

Realizacja poniższych projektów jest priorytetowym i dalekosiężnym celem dla władz gminy. W praktyce oznaczać będzie kombinację modernizowania infrastruktury, odnowę obiektów (w tym zabytkowych) i zmiany funkcjonalne, a jednocześnie tworzenie nowych impulsów funkcjonowania tutejszych miejscowości.

Za najważniejsze uznaje się znaczące zwiększenie nakładów finansowych przeznaczanych na prace związane z konserwacją zabytków i rewitalizacją, w tym wydatków budżetowych. Miarami realizacji tego celu będą wskaźniki jakościowe i ilościowe zrealizowanych projektów waloryzujących jakość krajobrazu kulturowego gminy.

Priorytet II.1. Zagospodarowanie zabytków stanowiących własność Gminy Nowogródek Pomorski

II.1.1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

- prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów);
- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy;
- dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych;
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.).

II.1.2. Zagospodarowanie zabytków nieużytkowanych

- upowszechnianie informacji – za pośrednictwem mediów i przez internet – dotyczących niezagospodarowanych pałaców i dworów z wyszczególnieniem palety zachęt – ulg podatkowych, kredytów preferencyjnych pomocy publicznej itp.;

- zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych (będących własnością Gminy) do nowych funkcji;
- stosowanie permanentnych działań dyscyplinujących, przy użyciu wszelkich dopuszczalnych prawem (łącznie z doniesieniem prokuratorskim), wobec osób, które kupiły zabytek w złej wierze i nie wywiązały się z obowiązków właścicieli, powodując zagrożenie dla zabytku;
- rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, cmentarzy, a przede wszystkim nieczynnych cmentarzy).

Priorytet II.2. Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazu kulturowego

II.2.1. Rewaloryzacja i rewitalizacja dawnego zespołu urbanistycznego Nowogródka Pomorskiego

- przeprowadzenie rewaloryzacji Placu św. Floriana w Nowogrodku Pomorskim;
- ochrona konserwatorska miejscowości o dobrze zachowanym zabytkowym układzie przestrzennym w strefie architektonicznego krajobrazu wewnętrznego przed nowymi, dysharmonizującymi, elementami;
- ochrona konserwatorska założenia urbanistycznego Nowogródka Pomorskiego przed dekompozycją jego panoram i osi widokowych przez niewłaściwie lokalizowane nowe, wielko powierzchniowe inwestycje;
- wszelkie prace ziemne w obszarze miejscowości muszą mieć nadzór archeologiczny.

II.2.2. Ochrona i rewaloryzacja krajobrazu kulturowego wsi

- ochrona konserwatorska dobrze zachowanych w układzie przestrzennym założeń ruralistycznych przez objęcie ich rejestrem zabytków;
- pogłębienie tej ochrony odpowiednimi zapisami w lokalnych planach zagospodarowania przestrzennego;
- prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach i cmentarzach;
- wykonanie ewidencji i waloryzacji alei drogowych oraz objęcie ich ochroną”.

d) Ponadto opisane w poprzednim sprawozdaniu zadanie priorytetowe zawarte w Palnie Odnowy Miejscowości Trzcinna na lata 2010-2017 tj. Adaptacja remizy OSP na potrzeby kulturalne wraz z zagospodarowaniem terenu przyległego we wsi Trzcinna” zostało zrealizowane w 2012 r. Celem projektu było podniesienie jakości świadczonych usług w zakresie kultury we wsi Trzcinna. Cel ten został osiągnięty poprzez adaptację remizy OSP na świetlicę wiejską, zakup wyposażenia (meble, komputery) wraz z zagospodarowaniem terenu przyległego, w sąsiedztwie powstały również boiska i plac zabaw. W ten sposób powstało miejsce do realizacji zadań kulturalnych i społeczno-rozrywkowych na terenie miejscowości Trzcinna”.

2. Budowa bazy informacji i zarządzania zabytkami gminy

A. budowa bazy informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego w gminie Nowogródek Pomorski:

- na stronie internetowej Gminy Nowogródek Pomorski (www.nowogrodekpomorski.pl) zamieszczone są zdjęcia i opisy zabytków z terenu gminy Nowogródek Pomorski.
- Towarzystwo Przyjaciół Karska i Okolic posiada swoją stronę internetową (www.karsko.eu), na której opisuje zasoby dziedzictwa kulturowego.

- Wiejski Ośrodek Kultury z siedzibą w Karsku (www.wiejskiosrodekкультury.pl) zamieszcza wszelkie informacje dotyczące wydarzeń kulturalnych, zasobów dziedzictwa kulturowego, imprez i promocji naszej Gminy.
- Parzeńsko...naturalnie! (www.wiesparzensko.pl) - to strona sołectwa Parzeńsko z wszelkimi danymi dotyczącymi tej części Gminy: „[Historia wioski](#)”

Parzeńsko – wieś (- osada śródleśna) w Polsce, położona w województwie zachodniopomorskim, w powiecie myśliborskim gmina Nowogródek Pomorski. W 1985 liczba ludności wynosiła 60 os, 2002 r. 43 mieszkańców a prognozy na 2020 rok wynosi 50+100mieszkańców. W latach 1975-1998 miejscowość administracyjnie należała do województwa gorzowskiego. W hierarchii jednostek osadniczych pełni ono funkcję ośrodka rekreacyjnego.

Walory środowiska, a głównie czystość wód jeziora i położenie wśród kompleksów leśnych Puszczy Barlineckiej (Parzeńsko położone jest w otulinie Barlinecko - Gorzowskiego Parku Krajobrazowego) spowodowały rozwój turystyczno - rekreacyjny, który stał się głównym atutem wsi.

Barlinecko - Gorzowskiego Parku Krajobrazowego został utworzony w 1991 roku przez Wojewodę Gorzowskiego. Powierzchnia Parku wynosi prawie 24 tys. ha, wraz z otuliną stanowi ponad 55 tys. ha lasów, jezior i łąk, charakteryzujących się ogromną różnorodnością siedlisk oraz bogactwem form życia. Od lat służy nie tylko mieszkańcom Gorzowa Wielkopolskiego i jego okolic, ale także turystom z dalszych regionów naszego kraju jako miejsce wypoczynku, rekreacji, oraz zdobywania i poszerzania wiedzy na temat wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz walorów krajobrazowych Parku.

Park położony jest na terenie 5 gmin: Barlinek, Nowogródek Pomorski, Pelczyce, Kłodawa i Strzelce Krajeńskie. Rozległe powierzchnie lasów administrowane są przez Nadleśnictwa: Kłodawa, Strzelce Krajeńskie, Barlinek i Choszczno. Teren BGPK w większości pokryty jest lasami, które zajmują 81,24% jego powierzchni, a utworzone są one w 90% przez drzewostany sosnowe, bukowe i dębowe. Obszary wykorzystywane rolniczo zajmują jedynie 7,44% powierzchni w Parku i 34,96% w jego otulinie.

Park obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania i popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Barlinecko-Gorzowski Park Krajobrazowy położony jest w makroregionie Pojezierza Zachodniopomorskiego i Południowopomorskiego, na obszarze dwóch mezoregionów. W mezoregionie Równiny Gorzowskiej znajduje się część południowa Parku, obejmująca teren o dużej lesistości (ponad 81% powierzchni), gdzie dominują bory mieszane - 58,2% i lasy mieszane - 22,6%, tworząc Puszcę Gorzowską. W mezoregionie Pojezierza Myślibor-

skiego znajduje się północna część Parku o mniejszej lesistości, ale za to bardzo interesującej rzeźbie terenu. Stanowi ją dolina rzeki Płoni, której zbocza przecinane są licznymi wąwozami i strumieniami. Malowniczy krajobraz rolniczo-leśny, pełen wzniesień i dolinek, cechują znaczne różnice wysokości.

Obecnie jest to wieś sołecka przy wschodnim brzegu leśnego jeziora zwanego jeziorem Parzeńskim.

Wyszczególnienie	Parzeńskie
rzędna zw. wody	63,0
powierzchnia (ha)	11,5
objętość [tys m ³]	632,5
głębokość max	12,6 m
głębokość średnia	5,5 m
długość	940 m
szerokość	180 m
długość linii brzeg	2100 m

Przy wjeździe od strony Gorzowa Wielkopolskiego stoi figura Matki Boskiej i kamień poświęcony papieżowi Janowi Pawłowi II'

...kapliczka przed odrestaurowaniem,

obecny wygląd

Wieś Parzeńsko (niemiecka nazwa Wollhaus) w roku 1300 została nadana klasztorowi cystersów w Mironicach. W XIII i XIV w. nad jeziorem tym leżała zaginiona wieś Brunneke, późniejszy folwark Głownia.

Leśniczówka Friedrichsfelde

Na terenie wsi znajdowała się zniszczona po II wojnie światowej przez wojska sowieckie Leśniczówka Friedrichsfelde. (obecnie na tym terenie znajduje się kamień upamiętniający miejsce i ruiny leśniczówki)

Należała ona razem z innymi Rahmhütte, Kerngrund, Osterburg i Kienitz do okręgu leśniczego Karzig.

pełny obraz mapy: www.deutschefotothek.de/db/apsisa.dli/ete

Leśniczy rewiru Stenger przejął Friedrichsfelde w październiku 1928 roku po śmierci von Hegemeistre Steffen - grób znajduje się na cmentarzu w Parzeńsku. Do leśniczówki należał mały ogródek warzywny i sad, który graniczył bezpośrednio z jeziorem Parzeńskim. Obok leśniczówki stał dom dla robotników dla czterech rodzin. Do tego należała

jeszcze duża obora (dla 4 rodzin) i stodoła. Dzieci chodziły do oddalonej o 4 km szkoły w Karsku.

Źródłem dochodu i wyżywienia była praca na polu i w ogrodzie. Leśniczy miał prawo odstrzelić 1 sarnę, 1 dzika. Inne odstrzelone zwierzęta przekazywano rolnikowi Bauer, który miał umowę handlową. Pensja leśniczego była skromna. Według dokumentów, po 25 latach pracy dostawał rocznie 5 tys. Reichsmark (RM). Kiedy na początku lutego 1945 r. wkroczyła armia radziecka leśniczówka i dom dla robotników zostały spalone.

Na północnej granicy wsi Parzeńsko znajduje się, udostępniony do zwiedzania, cmentarz poewangelicki z XIX wieku. Jest to ponad 100 nagrobków z piaskowca i granitu oraz małe lapidarium otoczone żywopłotem. Nagrobki mają bardzo ciekawe napisy, na przykład znaleziono taką inskrypcję: „Tu leży młody nauczyciel, który popełnił samobójstwo”. Nekropolię odrestaurowano. Pan Jerzy Zygmunt jest dzierżawcą cmentarza i jego opiekunem”.

- Trzcinną również posiada swoją stronę internetową (www.facebook.com/Trzcinna).

B. Budowa systemu zarządzania i marketingu zabytkami:

- w latach 2012-2013 wykonane zostały następujące foldery i materiały promocyjne, które zawierają zdjęcia i informacje o zabytkach Gminy Nowogródek Pomorski:

- a) „Powiat z Myśłą. Powiat Myśliborski”
- b) West Pomerania Invest in Myślibórz County”
- c) W listopadowym numerze Gorzowskich Wiadomości Samorządowych (nr 10/180/2013) zamieszczono informację o Gminie Nowogródek Pomorski, cyt.: „

Nowogródek Pomorski

Kraina jezior

Nowogródek to idealne miejsce do wypoczynku i aktywnego spędzania wolnego czasu. Na terenie gminy nie brakuje również zabytków sakralnych.

Rolniczy charakter

Nowogródek Pomorski położony jest na zachodnim krańcu obszaru Pojezierza Myśliborskiego w południowej części województwa zachodniopomorskiego. Od wschodu graniczy z Barlinkiem, od zachodu i północno-zachodu z Myśliborzem, a od południa z Kłodawą i Lubiszynem. Gmina zajmuje powierzchnię 146 km² i pod względem gospodarczym ma charakter rolniczy (użytki rolne zajmują 45,13% powierzchni, lasy - 45,16%, pozostałe 9,71 %).

Miejsce do wypoczynku

Teren gminy urozmaicony jest jeziorami, dolinami rzek i lasami Barlinecko-Gorzowskiego Parku Krajobrazowego. Dzięki temu Nowogródek Pomorski jest idealnym miejscem do wypoczynku i aktywnego spędzania swojego czasu. Na ciekawych terenach oraz drogach biegnących przez lasy można uprawiać takie formy turystyki jak jazda konna, rowerowa oraz nordic-walking. Powstają również nowe obiekty, takie jak: boiska, place zabaw i zewnętrzne siłownie.

Kinicach datuje się na ten sam wiek.

Lata dużych inwestycji

Ostatnie lata dla Gminy Nowogródek Pomorski były czasem dużych inwestycji. Została wybudowana kanalizacja w Karsku oraz wodociąg z Karska do Nowogródka Pomorskiego. Pozwolił on zaopatrzyć w wodę okoliczne miejscowości takie jak Sumiak, Karlin oraz Nowogródek Pomorski. Obecnie trwają prace budowlane przy budowie oczyszczalni ścieków oraz kanalizacji sanitarnej w miejscowości Golin.

d) „Miniprzewodnik 21 atrakcji turystycznych” znajduje się na stronie internetowej www.polskaniezwykla.pl (plik do pobrania bezpłatnie), czytamy w nim cyt.:

„Giżyn. Zachodniopomorska wieś w barwach Konfederacji

Podróżowanie bocznymi drogami powiatu myśliborskiego może dostarczyć wielu zaskakujących wrażeń. Jedną z miejscowości gwarantujących niespodzianki jest Giżyn. Wystarczy wjechać do wsi, by zachwyciła nas niespotykana nigdzie w pobliżu architektura tutejszych domostw, a właściwie budynków mieszkalno-gospodarczych. Niemal wszystkie podobne są do siebie jak dwie krople wody: rozłożyste, ozdobione specjalnie układanymi ceglami... po prostu piękne. Na niektórych z nich nadal widoczne jest datowanie z końca XIX wieku.

Kiedy już napatrzymy się na domy, zauważymy ze zdziwieniem, że choć wieś do wielkich nie należy, ma aż dwa kościoły. Jeden - malowniczo porośnięty pnączami - przy próbie bliższej penetracji okazuje się popadającym w ruinę dawnym magazynem. Na jego drzwiach nadal wisi popegeerowska tabliczka: „Pomocniczy punkt sprzedaży nawozów”. Kiedyś należał do ewangelików, ale gdy w latach 30. XX wieku wybudowano tu modernistyczną świątynię katolicką - nieużywany i zapomniany - zaczął chylić się ku upadkowi. Wybudowano go około 1890 roku i jest wpisany do rejestru zabytków (A-109/2002).

Niemal do połowy lat 70. minionego wieku stał tu jeszcze pałac - dawna siedziba rodu von Borcke. W dzisiejszych o nim opowieściach najbardziej intryguje informacja o powiewającej przed laty w oknach fładze Konfederacji. Czyżby zachodniopomorski Giżyn miał coś wspólnego z amerykańską wojną secesyjną? Okazuje się, że miał, i to niemało.

„Amerykańskim łącznikiem” jest Heros von Borcke - najpierw pruski porucznik, potem oficer Armii Skonfederowanych Stanów Ameryki, przyjaciel i doradca gen. Stuarta. Do dziś jego postać bardziej znana jest w USA niż w Niemczech. W Muzeum Konfederacji w Richmond można oglądać kutą z damasceńskiej stali

szablę Herosa oraz kopię „aktu dziękczynnego” przyznanego mu przez Kongres za „poświęcenie dla Konfederacji i za wyróżniającą się służbę we wsparciu jej sprawy”.

Heros von Borcke (nazywany przez gen. Stuarta "My dear Von") zmarł w Berlinie, ale pochowano go w rodzinnym grobowcu w Giżynie. Z dawnego cmentarza ewangelickiego nie uchowało się prawie nic - poza kilkoma nagrobkami zebranymi w miejscowym lapidarium i tą właśnie kaplicą grobową.

Ceglana, zagubiona pośród drzew budowla popada w ruinę, jednak od 2008 roku tchnięto w nią nowe życie. Właśnie wtedy pojawili się tu po raz pierwszy międzynarodowi goście: oprócz „zwykłych” pasjonatów wojny secesyjnej przyjechali prawnukowie pułkownika von Borcke i gen. Stuarta. Odbędzie się wtedy wielka uroczystość. Giżynianie nie tylko pielęgnują pamięć Herosa. We wsi prężnie działa zespół "Giżynianki" i drużyna sportowa Polonia Giżyn. Jest stadnina koni i agroturystyka. Okolice są piękne, a historia niezwykła. Warto tu przyjeżdżać”.

Opisane w miniprzewodniku zostały również występujące we wsiach Giżyn, Nowogródek Pomorski, Sumiak, Trzcinna i Karsko atrakcje turystyczne, walory przyrodnicze i zabytki: cyt.: „

Nowogródek Pomorski

Wczesnogotycki kościół

W 1998 r. Nowogródek Pomorski obchodził 700-lecie udokumentowanego istnienia. Dziś leży trochę na uboczu głównych dróg, ale przed wiekami był dobrze prosperującym miasteczkiem. Świadczy o tym układ ulic rozchodzących się promieniście od niedużego ryneczku. Pierwsi osiedli tu Łużycanie (potwierdzają to badania archeologiczne), później gród był własnością templariuszy, wreszcie margrabiów brandenburskich. Jedną z legend głosi, że nazwę swą zawdzięcza właśnie rycerzom zakonnym, którzy, na przekór staremu grodowi, wzniesli na Wzgórzu Klasztornym nowy zamek, czyli „Nowogródek”. Prywatne miasteczko, będące przez lata własnością różnych rodów rycerskich, rozwijało się pomyślnie aż do wojny trzydziestoletniej (1618-48). Po jej zakończeniu wskutek znacznych zniszczeń zdegradowano je do roli wsi - i tak już pozostało. Pierwszy solidny kościół powstał tu już w drugiej połowie XIII w. Wzniesiono go z ciosów granitowych na niewielkim wyniesieniu terenu. W XVII w. uległ zniszczeniu (wraz z całym miasteczkiem). Odbudowano go dopiero po 100 latach w 1752 r. używając do tego granitowej kostki pochodzącej ze zrujnowanej, wcześniejszej świątyni. Z tego też okresu pochodzi drewniana wieża z barokowym hełmem. Murowane kruchty są XIX-wieczne. W 1947 r. przystosowano go do potrzeb katolików, od 1948 r. funkcjonuje tu samodzielna parafia. Świątynia nosi dziś wezwanie MB Królowej Polski. Wewnątrz zachowała się ludowa polichromia barokowa z XVIII w. i neobarokowy ołtarz z XIX w. Także neobarokowe organy Sauera z przełomu XIX i XX w. - staraniem proboszcza i parafian - odrestaurowano w 2007 r. Kościół wpisano do rejestru zabytków w 1956 r. pod nr 138.

Karsko

Ruiny zamku myśliwskiego

Wieś o genezie średniowiecznej. Już na początku XIII w. była własnością kołackich cystersów (stąd obecność postaci w białym habicie na tarczy herbowej Karska). Po kasacie klasztoru stała się domeną państwową. Z uwagi na położenie w sąsiedztwie sporych obszarów leśnych, siłą rzeczy stała się jakbyśmy to dzisiaj nazwaliby „bazą wypadową” dobrze urodzonych myśliwych. W latach 1602-40 Adam von Schwartzenberg wybudował tu zamek myśliwski, wyjątkowo chętnie odwiedzany przez margrabiów brandenburskich. Jego ówczesny wygląd utrwalony został na rycinie Meriana w słynnej „Topografii elektoratu Brandenburgii”. Już wtedy posiadał trzy cylindryczne baszty. Prawdopodobnie zamek sporo ucierpiał podczas wojny trzydziestoletniej (1618-48), a w

czasie kolejnej z wojen „siedmioletniej” (1756-63) uległ dalszej dewastacji. Jakoś jednak udało mu się dotrzeć do XIX w., kiedy urządzono w nim gorzelnię. Właściciele już w połowie XVIII w. przeprowadzili się do zbudowanego w pobliżu barokowego dworu. Gorzelnia funkcjonowała prawie do II wojny światowej. Po jej zakończeniu miejscowy PGR zaadaptował na potrzeby magazynowe parter i piwnice dawnego zamku. Dziś nie nadają się już nawet do tego. Jedna z baszt zawałiła się. Dwie pozostałe wyglądają wprawdzie malowniczo, ale nie są najbezpieczniejszym miejscem.

Karsko

Dwór (XVIII w.) i park podworski

Barokowy dwór z pięknym mansardowym dachem powstał ok. 1755 r. Umieszczona w tympanonie datę budowy można jeszcze odczytać, ale widoczny wcześniej monogram pozostał już jedynie we wspomnieniach i na starych fotografiach. Dwór remontowano i rozbudowano na początku XX w. Po wojnie był siedziba PGR. Wnętrza zostały wtórnie przerobione, jednak w niektórych zachowały się jeszcze oryginalne, marmurowe kominki. Spora część budynku jest podpiwniczona. Jedna z prowadzących do piwnicy klatek schodowych ma ciekawą formę. Podobno miała jakiś związek z odbywającymi się we dworze ceremoniami masońskimi, ale to tylko niepotwierdzona wieść gminna.

Dowodów na istnienie tu łoża masońskiej nie ma żadnych. W otoczeniu dworu rosną wspaniałe okazy pomnikowych drzew – jest okazały kasztan biały, lipa zwana „Brzęczadłem” i dąb szypułkowy nazywany „Chochołem”. Zaniedbany park przypałacowy, podobnie jak sam dwór wpisany jest do rejestru zabytków.

Karsko

Trzynastowieczny kościół filialny pw. św. Antoniego

Wpisany do rejestru zabytków kościół jest najstarsza budowla Karska. Bez wątplenia pochodzi z XIII w., jeszcze z czasów cysterskich. Jak wyglądała ta najpierwsza, postawiona we wsi świątynia trudno dziś dokładnie określić. Z pewnością była mniejsza i bezwizowa. Zachowały się szczyty dwóch słynnych rytowników – Matthusa Meriana i Daniela Petzolda – na których wyraźnie widać, że wielokrotnie ją przebudowywano. Już na pierwszej rycinie widnieje przekształcona bryła. Średniowieczne świątynie miały zazwyczaj małe okienka, a przedstawiony przez Meriana, wzmocniony przyporami kościół z niewielką sygnaturką, posiada już dużą ilość wysmukłych okien. Opracowania historyczne informują o przynajmniej kilkakrotnym zniszczeniu zabudowań Karska. Musiało to także dotyczyć kościoła, ponieważ forma budowli zmieniała się radykalnie. Rycina Petzolda przedstawia już zupełnie inną bryłę – z wieżą o wyraźnych cechach barokowych i wtórnie zmniejszonych otworach okiennych. W 1899 r. (data widoczna na chorągiewce) nastąpiła generalna przebudowa świątyni. Do budowy użyto wówczas nieregularnie łupanych głazów, wyraźnie różniących się od średniowiecznej kostki. Nawę przedłużono o 8 m, zmieniono barokowy charakter wieży i po raz kolejny wygląd okien. Z pierwotnego kościoła zachował się jedynie kamienny budulec (uzupełniany w latach następnych różnie łupanym granitem i cegłą) oraz ślad średniowiecznego portalu w bocznej, południowej elewacji. Można go dziś znaleźć między drugim a trzecim oknem. Wnikliwy obserwator zauważy na jednej ze ścian wewnątrz świątyni zamurowaną arkadę, która prawdopodobnie była kiedyś wejściem do nieistniejącej już łoży lokatorskiej. Uwagę zwraca też drewniany, polichromowany ołtarz. Ponieważ wkomponowany jest w drewnianą, sięgającą od ściany do ściany zabudowę, na pierwszy rzut oka przypomina nieco ikonostas. Wy tłumaczenie tego kształtu jest jednak o wiele bardziej prozaiczne – brak zakrystii. Z dawnego cmentarza przykościelnego nie zachowało się nic. Przypomina o nim jedynie żeliwny krzyż z przymocowaną u jego stóp tablicą „Unserem Toten Zum Gedenken” – „Naszemu Zmarłym Ku Pamięci”. W pobliżu kościoła, już za dworskim murem oglądać możemy XIX w. Dom Kościelny.

Trzcinna

Neogotycki kościół parafialny

Trzcinna jest spora wsią leżąca dokładnie na piętnastym południku. W oficjalnych dokumentach po raz

pierwszy pojawiła się w 1298 r. (choćby znaleziska archeologiczne na jej obszarze są znacznie starsze i pochodzą z epoki kamiennej). Świątynia istniała tutaj już w czasach średniowiecznych, ale w XIX w. została rozebrana i na jej miejscu w 1898 r. wybudowano z cegły nowy kościół. Wzniesiony został na niewielkiej górze w popularnym wtedy stylu neogotyckim. Jest orientowany, założony na planie prostokąta o wymiarach zbliżonych do 22 m x 12,5 m. Jego bryła o zróżnicowanych wymiarach dominuje nad miejscowością. Budowlę przykryto dachem trójspadowym. Prezbiterium jest niższe od korpusu głównego, a zakrystia ma połowę wysokości prezbiterium. Nad całością góruje

wieża z zegarem i strzelista sygnaturka. W jednym z narożników rzuca się w oczy cylindryczna baszta. We wnętrzu zachowały się dziewiętnastowieczne ławki i empora chórowa z prospektem organowym, neogotycka chrzcielnica, dwa wiszące świeczniki oraz - w oknie prezbiterium - witraż z postacią Chrystusa. Po wojnie kościół dostosowano do potrzeb obrządku rzymskokatolickiego i poświęcono w maju 1945 r., a w ostatnich latach odnowiono jego wnętrze. Parafię erygowano dopiero w 1951 r., natomiast księgi parafialne sięgają 1653 r. (parafia protestancka). Świątynia przylega do cmentarza, który wyraźnie dzieli się na położoną wyżej część ewangelicką, z na wpół zachowanymi nagrobkami oraz pochówkami pierwszych powojennych osadników (wchodzi się tam po kilku schodkach), oraz położoną niżej część nową. W pobliżu kościoła stoi duży budynek dawnej szkoły i ładna, ponad 100-letnia plebania.

Trzcinna

Wieś na 15 południku

Trzcinna rozłożyła się dokładnie na 15 południku. Kiedyś był to jeden z jej atutów i lokalna ciekawostka turystyczna. Przy ruchliwej drodze ustawiono potężny kamień ze stosowną tablicą, obsadzono teren świerkami i urządzono parking. Zatrzymywały się w tym miejscu nie tylko samochody osobowe, ale i autokary. Dzisiaj niestety mało kto zdaje sobie sprawę, że w zaśmieconej kępie drzew można znaleźć sporej wielkości głaz, na którym jeszcze na początku lat 80-tych umieszczona była odpowiednia inskrypcja. Nawet jeżeli ktoś zrobi sobie tutaj przerwę w podróży, pewnie nie domyśli się, kto i z jakiej okazji ustawił go pomiędzy świerkami. Może jednak warto posprzątać okolice i ponownie umieścić tu informacje, że w tym właśnie miejscu przebiega 15 południk?! Jadąc z Gorzowa w kierunku Szczecina tzw. „starą drogą”, obelisku należy szukać po jej lewej stronie, tuż za tablicą oznaczającą koniec miejscowości.

Sumiak

Dawna szkoła z kaplicą.

Kiedy jedzie się drogą z Nowogrodka Pomorskiego do Barlinka, w oddali majaczy w kępie drzew wieżyczka. Pierwsze skojarzenie - kapliczka, maleńka i pewnie drewniana. Warto pokusić się i spróbować tam trafić. Im bliżej dojeżdżamy, tym bardziej zachwyca nas bryła budynku. Niestety, kiedy jesteśmy już całkiem blisko, okazuje się, że całość chyli się ku ruinie. Trochę trudno określić pierwotne przeznaczenie budynku. Olbrzymie okno z powybijanymi, witrażowymi szybami sugeruje co najmniej ekumeniczny charakter wnętrza, tak samo

jak ledwo trzymająca się wieżyczka na łamanym, coraz bardziej dziurawym dachu. Przed domem - nad małą już widocznymi schodami - majaczy dobrze zachowany pomnik poległych w pierwszej wojnie mieszkańców Kleefeld (tak nazywał się wówczas Sumiak). Wewnątrz, na ścianach wielkiej sali z witrażowym oknem zachował się wianuszek malowideł ściennych z powtarzającym się motywem krzyża i ślady po mocowaniu ambony. Ceglany, wtórnie otynkowany budynek pochodzi z początku XX wieku (ok. 1910 r.) i kiedyś był szkołą wyposażoną w kaplice. Typowano go do wpisu do rejestru zabytków,

wątpliwe jednak, czy uda mu się dotrzeć do lepszych czasów. Z jednej strony prowadzi do niego zarastająca, brukowana droga, z dwóch kolejnych - wyboista droga gruntowa. Mimo wyraźnych śladów dewastacji miejsce jest niezwykle urokliwe.

- e) W 2012 i 2013 roku wydatkowane zostały środki finansowe w wysokości 12.299,32 zł na promocję Gminy Nowogródek Pomorski, w tym na: kartki świąteczne „Tradycje Wielkanocne”, breloki, torby papierowe, smycze, torby materiałowe, zaproszenia, banery, plakaty, długopisy, ołówki i parasole.

3. Budowa tożsamości poprzez ochronę dóbr kultury, edukację regionalną i turystykę:

- w każdym przypadku przystąpienia do sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących tereny, na których znajdują się zabytki, umieszczane są odpowiednie zapisy dotyczące zabytków i obiektów chronionych,
- na bieżąco wspierane są wystawy i konkursy realizowane w Szkołach Podstawowych, Gimnazjum i Wiejskim Ośrodku Kultury:

- a) W ramach projektu „Sąsiedzi - polsko-niemieckie spotkania z tradycją 31.03.2012 r. odbyła się

uroczystość
podsumowująca XI
Konkurs Palm i
Pisanek
Wielkanocnych -
Nowogródek
Pomorski - 2012”
Impreza była okazją
do zaprezentowania
dokonań uczestników
konkursu, a także
przybliżenia tradycji

związanych ze świętami Wielkiej Nocy. Swoją bogatą wiedzą na temat zwyczajów i tradycji związanych ze świętami dzielił się z uczestnikami spotkania profesor Bogdan Matławski - kulturoznawca, popularyzator regionalnej kultury. Organizatorem była Gmina Nowogródek Pomorski oraz Wiejski Ośrodek Kultury a patronat nad imprezą objął Marszałek Województwa Zachodniopomorskiego.

A tak o kolejnym - „XII Konkursie Palm i Pisanek Wielkanocnych - Nowogródek Pomorski 2013” pisał Kurier Szczeciński, cyt.:

„[Polsko-niemieckie tradycje wielkanocne.](#)”

Nowogródek Pomorski. Wiejski Ośrodek Kultury w Karsku przy współpracy władz samorządowych gminy, poszczególnych sołectw oraz lokalnych działaczy i środowisk twórczych, zorganizował ciekawą imprezę pn. „Tradycje wielkanocne – spotkanie polsko - niemieckie”.

Wśród licznie zebranych nie zabrakło mieszkańców z tutejszej i okolicznych wsi, pobliskich miast (Barlinek, Myślibórz) oraz gości z zaprzyjaźnionej gminy Walsdiedersdorf. Były wystawy, warsztaty, degustacje oraz występy artystyczne

- Głównym celem naszego spotkania jest rozwijanie współpracy i pogłębienie wzajemnych kontaktów zaprzyjaźnionych gmin pogranicza. Tym działaniem staramy się przybliżyć sąsiadom z Niemiec, kulturę i tradycję polskich świąt Wielkiej Nocy. Zorganizowaliśmy też międzypokoleniowe warsztaty zdobienia wypieków świątecznych oraz wykonywania palm i pisanek, związanych z naszą tradycją ludową. Wydarzenie uświetniły występy muzyczno - literackie lokalnych grup artystycznych. Również goście z Niemiec zaprezentowali swoją gminę i świąteczne tradycje - powiedziała „Kurierowi” Zuzanna Rusin z WOK-u.

- Myślę, że to przedsięwzięcie wykroczyło daleko poza kulturę wiejską i obecnie ma wymiar regionalny, a nawet międzynarodowy. Mamy tu gości z Niemiec, którzy nie tylko prezentują swoje wyroby, ale również podglądają nasze. Moim zdaniem, my Polacy mamy bogate i bardziej zachowane elementy tradycji wielkanocnej. Tym się chlubimy. Każdego roku na tej prezentacji widzimy nowe elementy. Z tego wynika, że jest to tradycja żywa, bliska człowiekowi. Tu się ją dalej kreuje. Natomiast kolejne pokolenia wnoszą coś nowego. Powstaje wiele nowych pomysłów, a wszystkie osadzone są w polskiej tradycji – zaznaczył Bogdan Matławski, etnolog z Uniwersytetu Szczecińskiego. W ramach imprezy odbył się także finał Konkursu Palm i Pisanek Wielkanocnych, na który wpłynęło 329 prac - w tym 37 palm, 195 pisanek, 53 stroików i 44 baby. Na wystawi całość pięknie się prezentowała. Dla najlepszych autorów wręczono nagrody.

Sporym zainteresowaniem cieszyły się też stoiska, na których lokalne stowarzyszenia i partnerzy gminy Nowogródek Pomorski zaprezentowali swoje ciekawe prace związane z tradycją ludową. - W tym roku wprowadziliśmy nowoczesną technikę na pisanek wielkanocną. Dekorujemy też babeczki świąteczne,

wykonujemy palmy, kwiaty z bibulek oraz pisanki metodą tradycyjną. W warsztatach wśród dorosłych biorą także udział dzieci. Ponadto mamy wystawę różnych wyrobów rękodzielniczych i spożywczych przygotowanych przez Sołectwo Karsko, Świątki i Trzcinna oraz młodzież szkolną – zaznaczyła Z. Rusin z WOK-u.

Dodajmy, że imprezę zorganizowano w ramach projektu, który dofinansowany jest przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa (Fundusz Małych Projektów INTERREG IV A Euroregionu Pomerania)”.

b) W dniu 24.06.2012 r. w Ogrodzie Dendrologicznym w Przelewicach odbyły się czwarte Targi Inicjatyw Lokalnych i

Awangardowych. Impreza ta zorganizowana została przez Stowarzyszenie Lider Pojezierza oraz Ogród Dendrologiczny i miała na celu promocję Stowarzyszenia, w skład którego wchodzi 12 gmin, tj.: Barlinek, Boleszkowice, Bierzwnik, Choszczno, Dębno, Krzęcin, Lipiany, Myślibórz, Nowogródek Pomorski, Pełczyce, Przelewice oraz Trzcińsko-Zdrój.

Jak co roku Gmina Nowogródek Pomorski brała czynny udział w tworzeniu tego wydarzenia. Ze względu na to, że tegoroczna TILiA utrzymana była w klimacie XIX-wiecznym, można było podziwiać barwnie przebrane Panie z Koła

Gospodyń Wiejskich w Świątkach, które reprezentowały gminę i przygotowały stoisko wystawiennicze. Na stoisku można było skosztować pysznych wypieków oraz tradycyjny chleb ze smalcem i ogórkiem. Dzięki miłej atmosferze oraz pięknej aranżacji stoisko przyciągało do siebie wielu gości. Mieszkańcy Gminy brali również czynny udział w organizowanych przez Stowarzyszenie konkursach. I tak – Pan Roman Kawecki z Chocienia może poszczycić się zajęciem pierwszego miejsca w konkursie „Smaki pojezierza”, za kielbasę rodu Kaweckich, która smakiem podbiła serca jurorów.

W pałacu można było również podziwiać prace nadesłane na konkurs fotograficzny pod nazwą „Dworki i Zagrody Pojezierza Myśliborskiego”. Za udział w tym konkursie została wyróżniona Małgorzata Ostaszewska z Karska za zdjęcia dworku w Karsku:

c) Strrrrraszny festyn

Wiosną tego roku sołectwa z Gminy Nowogródek Pomorski zostały zaproszone do wspólnego działania pod hasłem „Gdzie u nas straszy?” Ich zadanie miało

polegać na przygotowaniu prezentacji swojego sołectwa dotyczącej związanej z nim legendy, tajemnicy czy historii miejsc. Prezentacja mogła zawierać różne formy artystyczne – występ na scenie, wystawę plastyczną, odtworzenie dawnych strojów czy zwyczajów, w połączeniu z miejscową legendą. Zaprosiliśmy do uczestnictwa różne grupy wiekowe mieszkańców – od

malucha do seniora.

Działanie polegało na zorganizowaniu cyklu spotkań w zaproszonych do udziału w projekcie sołectwach oraz finalnej, jednodniowej imprezy propagujących dziedzictwo kulturowe i aktywność społeczną mieszkańców. Chęć współpracy zgłosiło 6 grup z gminnych sołectw – z Karska, Nowogródka Pomorskiego, Trzcinnej, Świątek, Giżyna i Kinic. Finalny festyn odbył się 16 czerwca w Karsku nad jeziorem Karsko Wielkie.

Rozpoczął się on widowiskiem odtwarzającym legendy karskie, przygotowanym przez młodzież z Gimnazjum w Karsku. Następnie na scenie zaprezentowały się poszczególne sołectwa ze swoimi legendami. Prezentacje sołectw wzięły

udział w konkursie, którego wyniki zostały ogłoszone na zakończenie festynu. Na festynie wystąpiły ponadto profesjonalne grupy i animatorzy zajmujący się tematyką legend, ich kultywowaniem i promowaniem. Zaproszeni animatorzy poprowadzili warsztaty i zabawy dla

mieszkańców oraz na zwieńczenie imprezy zaprezentowali autorskie występy oparte na kanwie legend. Zaprosiliśmy Grupę „Studnia O” (specjalistów od „storytellingu” – sztuki opowiadania i przetwarzania artystycznego opowieści, mitów i legend) oraz pasjonatów rekonstruujących historię średniowieczną i tradycje rycerskie – Drużynę Wojów „Jastrząb” ze Słupska, jako element łączący legendy i historię. Pokaz życia codziennego, dawnych wierzeń, obyczajów i kultury wczesnośredniowiecznej stanowił oprawę historyczną wydarzenia, przenoszącą uczestników w dawne czasy, kiedy to powstawały pierwsze legendy związane z naszą kulturą. Dla uczestników festynu przygotowana była degustacja

w formie swojego
jadła. Choć pogoda była
Wielką Niewiadomą,
festyn odwiedziło ponad
300 osób!

d) Dnia 15 grudnia

przedstawiciele naszej gminy odwiedzili zaprzyjaźnioną gminę w Niemczech – Waldsiversdorf. Odbывał się tam świąteczny jarmark, w którym wzięła udział przebrana w tradycyjne, dawne polskie stroje, reprezentacja naszej gminy.

e) Festyn pod nazwą „Święto Pieczonego Ziemniaka” w Trzcinnej (22.09.2012 r.) oprócz prezentacji jesiennych, barwnych i smacznych potraw z ziemniaków wykorzystany został do podsumowania konkursu

plastycznego dla dzieci i młodzieży realizowanego w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa pt. „Smaki Codzienności? - Kolorowe Smaki”.

Podczas festynu odbyła się poplenerowa wystawa malarska prac 20 artystów amatorów z Polski i Niemiec, którzy przez tydzień (30.08.-07.09.2013) gościli w naszej gminie w Parzeńsku. Plener został zorganizowany przez Wiejski Ośrodek Kultury w Karsku w ramach projektu „Krajobraz Pomorza - krajobraz polsko-niemiecki”.

Artyści malarze i rzeźbiarze eksplorowali tereny Parzeńska i okolicy, tworząc prace inspirowane otoczeniem, spotkaniami z mieszkańcami, zasłyszanymi historiami ....

Wszyscy bardzo chwalili

przepiękną okolicę wioski położonej w samym sercu lasu. Praktycznie codziennie we wsi można było spotkać kogoś z rozstawioną pośrodku drogi lub pomostu sztalugą. Miejscem spotkań artystów i mieszkańców stał się plac przed stodołą koło miejscowego sklepiku. Na placu, stacjonarnie pracowali rzeźbiarze tworzący swoje obiekty z drewna i gliny. Po tygodniu prac artyści zorganizowali wystawę obrazów i niektórych trójwymiarowych form rzeźbiarskich na którą dość licznie przybyli mieszkańcy Parzeńska oraz letnicy. Plenerowicze pozostawili po sobie prace w postaci kolażu marasko-rzeźbiarskiego przed

sklepem, odmalowanej figury Matki Boskiej oraz obrazów, które ozdobią salę świetlicy wiejskiej.

f) W ramach projektu „Krajobraz Pomorza - krajobraz polskoniemiecki” zorganizowane zostały również Dożynki Gminne w Świątkach dnia 7.09.2013 r. Sołectwa z gminy Nowogródek Pomorski i zaproszeni goście z gminy Valdsieversdorf przygotowali stoiska o tematyce związanej z zakończeniem żniw. Odbyły się też warsztaty z malarstwa i rzeźby.

g) W dniach 9-11 sierpnia 2013 r. w Giżynie odbyła się impreza zorganizowana przez 14 -ty Pułk Piechoty Stanu Luizjana, polegająca na odtworzeniu bitwy pod Cedar Mountain 1862 r. Artykuł o ww. wydarzeniu znajduje się na portalu internetowym i w miniprzewodniku opisanym wcześniej, pod adresem www.polskaniezwykla.pl.

A tak o imprezie oraz wsi Giżyn i jej mieszkańcach pisali sami organizatorzy i uczestnicy zarazem, cyt.:

„Spojrzeń kilka szarego szeregowca na historyczne wydarzenia tych sierpniowych dni, naszej secesyjnej imprezy. Giżyn.

Nie będzie tu o tej zachodniopomorskiej wsi, bo nie jej niewątpliwe uroki krajobrazowe okazały się najważniejsze, a ludzie tam mieszkający. Serdeczność, pomoc, troska jaka towarzyszyła organizacji i przebiegowi imprezy jest trudna do opisanía. Zapewniono nam wszystko co potrzebne było do funkcjonowania obozu od siana po olbrzymie ilości drewna. Dostęp do sanitariatów, zarówno tych nowoczesnych, jak i urokliwych sławojek. Kuchnia polowa z przepysznym bigosem, piwo dla splukania gardła. Ba, nawet wytrucie komarów! Młodzież pomagająca w organizacji obozu, strażacy ochotnicy zabezpieczający bitwę (a mieli co robić). Flaga Konfederacji powiewająca w centrum wsi ! Gospodarze wręcz nas rozpieścili. **Dziękujemy Panom Wójtowi i Sołtysowi , Panu Jan Obląkowski, Paniom które przygotowały posiłek, OSP z Giżyna i sąsiednich miejscowości, młodzieży, Panom walczącym z insektami, wszystkim mieszkańcom Giżyna. Mamy nadzieję że praw gościnności nie nadużyliśmy i że za rok ponownie się spotkamy.**

Goście, Goście.

Liczyliśmy na gości z zagranicy i nie przeliczyliśmy się. Choć wielu zagranicznym grupom termin nie odpowiadał, pojawili się Niemcy, Słowacy, Czesi, Szwedzi. Niemcy to w zasadzie stali goście w Giżynie, bywali już tam dwakroć przy okazji uroczystości przy mauzoleum von Borcke. Przybyli od generała po szeregowca, dobrze przygotowani do obozowania (kanadyjki w namiotach), z niewiastami, ciekawymi przepisami na napitki (likier wiśniowy+ piwo + cola = mniem). Dobrze wyszkoleni, grający i śpiewający, do późna przy ogniu gadający (a to niby Polaków są długie nocne rozmowy).

Słowacy i Czesi mimo odległości przybyli w świetnych humorach, kawalerską (acz spieszoną) fantazją ubarwiając obozowisko.

Szwedzi nas zaskoczyli. Pozytywnie. Nie przypuszczaliśmy że Stefan i Konrad będą z swoim sklepem. Trochę nas to na początku przeraziło...

- Oni tam mają cały sklep. Masa skrzyń z towarami.

-Jezu! Choćby guzik musimy kupić!

Jak się okazało wyszli z imprezy na plusie, a wielu mogło zaopatrzyć się w sprzęt dobrej jakości za rozsądną cenę. Była to też okazja poznać wiele ciekawych opowieści z Szwecji, a w głęboką noc w oparach spirytualiów w jankeskim obozie, Stefan dowiedział się jak wiele szwedzkich słów znają Polacy (IKEA, Volvo, SAAB, Absolut, no i oczywiście ABBA).

No i oczywiście gość z odległej Ameryki, R. J. Cicero, odgrywający w amerykańskich inscenizacjach Herosa von Borcke. Z przygodami (guma w pożyczonym aucie) udało mu się dotrzeć do Giżyna i ożywić postać pruskiego majora. Podziwu godne podejście do odtwarzanej postaci, w stroju, zachowaniu, mowie. Szkoda że nie mógł przywieść swojego arsenału, z niesamowitym belgijskiej produkcji garlaczem. Dla Pana Cicero wizyta w Giżynie, zwłaszcza przy mauzoleum, była wyraźnym przeżyciem. Wędrował pośród pól, jakby szukał cieni swego bohatera. Wpierał go nasz Clayton i Pan Chris McLaren z Sons of Confederate Veterans.

Jak się okazało na naszą imprezę przybył także Pan Mariusz Rychter, autor książki „Las śmierci. Działania w Wilderness 5-6 maja 1864.” Mamy nadzieję że uda nam się nawiązać z nim stałą współpracę.

Jankesi.

„Nasi” Jankesi, 58. z Nowego Jorku nas nie zawiedli. Zresztą chyba nikt nie myślał że mogło być inaczej. W licznym składzie, wzmocnionym świeżymi rekrutami, stawili się na giżyńskich polach, niebieszcząc się nam niczym chabry. Dali się poznać z nowych, nazwijmy to stron, gdy to ćwiczyli strzelanie i ładowanie leżąc (gombrowiczowsko się wtedy zrobiło), czy stosując nowatorskie metody targowania z Szwedami (brooklyńskie koneksje czyżby?). Najmłodszy pośród nich zyskali wielkie uznanie pośród miejscowych panien. W polu jak zwykle mężnie stawali. Mamy szczęście do Jankesów.

„Fire!”

Oj ognia było sporo. W piątek Jankesi próbowali zająć wieś, ale nadziali się na nas blokujących drogę. Spryculie po krótkiej wymianie ognia, obeszlili nasze pozycje i dostali się na główną ulicę. Za płotów mieszkańcy obserwowali nasze zmagania, dały się słyszeć głosy niewiast „Nasi pokonają Jankesów”. Rozbrzmiewała palba za

palbą, nasz atak na bagnety załamał się w morderczym ogniu Niebieskich. Ciała zaścieliły ulicę. Nieliczni skryli się za drzewami rażąc nadal wroga, a ciężar walki wzięli na siebie Niemcy. Nie myliły się giżyńskie niewiasty, ostatecznie wygraliśmy, ratując je i ich domostwa od niewątpliwych grabieży.

Sobotnia bitwa przyciągnęła wielu widzów (strażacy oceniali że około 500 osób), co pozytywnie zaskoczyło naszych gospodarzy. W polu stanął 14. z Luizjany, w odwodach z tyłu ukryci Słowacy i Czesi, z boku Niemcy. Przed nami w pięknej tyralierze 58. Oj, działo się działo. Zacięta wymiana ognia, cofanie się pod naporem Jankeś. Lufy karabinów parzyły palce, wraże kule przerzedzały szeregi, chorąży padł, lecz sztandar szybko ponownie załopotał na wietrze. W ogniu stanęły snopki siana, wkrótce płonęła trawa wokół nich. Ranni czołgali się by ująć płomieniom. Żar, dym, huk, bitewny zamęt. Umysły niektórych w dziwne strony odchodziły, bo dało się słyszeć śpiew "Kdoż jeste bożi bojownicy" ...Porażający Rebel Yell towarzyszący ostatniemu atakowi na bagnety... Ostatnie słowa Kaprała : "Powiedz żonie... powiedz jej... żeby nie ruszała pieniędzy!!!" To była piękna bitwa.

Kamraci.

Towarzysze broni... przysłowiowo można z nimi konie kraść. Ogarniający dyscyplinę, jak zwykle zasadniczy, sierżant Brunio. Ojciec Założyciel, który mężnie od środy czuwał nad właściwym przebiegiem imprezy, a i na banjo zagrał i po czesku chóralnie można z nim było pośpiewać (jakiś dziad mu tomahawk połamał). Kapral Brat Szary, wyciskający z nas ostatnie poty na musztrze, obnosząc się wzorzystą kamizelką (przez niektórych złośliwców zwaną „sodomicką”). Peter pomysłodawca i wykonawca bitewnych dekoracji, które tak pięknie spłonęły (wraz z znaczną połacią łąki). Clayton z swymi zdolnościami lingwistycznymi, dbający o naszych gości i pełniący długie, wczesno poranne warty.

Gregorius, facet i od misji ratunkowych i od znaków, żywe srebro. Zeta, z odległej Szwecji, zarażający dobrym humorem i radością z odtwarzania historii. Dawid, rekrut pełen zapału i chęci, chłopak jakich nam trzeba. Nasz tymczasowy chorąży, Szymon, autor pewnej recenzji, który liczymy wpierać nas będzie swym piórem. Ech, o nich to osobne opowieści trzeba by pisać...

Często wspominaliśmy tych, którzy nie mogli dotrzeć do Giżyna...

Acha, i jeszcze Fiat Ducato, ale o tym napisze Gregorius ;)" Autor: Haze

Artykuł oraz zaproszenie na 2014 rok na stronie www.csaregiment.pl/

Wszystkie wymienione imprezy w Gminie Nowogródek Pomorski, i te cykliczne odbywające się każdego roku, jak „Dożynki Gminne”, „Konkurs Palm i Pisanek Wielkanocnych”, plenery malarsko-rzeźbiarskie, i te organizowane rzadziej, jak „Straaaaaaszny festyn”, „Święto Pieczonego Ziemniaka”, Święto Chleba” czy bitwy Konfederatów, promują Gminę Nowogródek Pomorski, naszą historię, tradycję i kulturę, edukują i popularyzują wiedzę o dziedzictwie kulturowym w przyjemny i przystępny sposób zarówno dla dzieci jak i dorosłych.

Jak skuteczne i ciekawe są te inicjatywy świadczy m. in. pismo Dyrektora Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie z dnia 11.12.2012 r. Znak: BDZ/ViiB/70/12, w którym czytamy: „Biuro Dokumentacji Zabytków jako koordynator obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w województwie zachodniopomorskim pragnie podziękować za udział w organizacji wydarzeń tworzących program EDD „Tajemnice codzienności” w 2012 roku. Europejskie Dni Dziedzictwa odbywały się w tym roku w prawie

sześćdziesięciu miejscowościach naszego województwa, ciesząc się coraz większą popularnością wśród mieszkańców Pomorza Zachodniego. Przygotowany przez Wiejski Ośrodek Kultury zróżnicowany program, skierowany zarówno dla młodzieży, jak i dorosłych, należał do najciekawszych w województwie, aktywizujących coraz większą grupę osób zainteresowanych historią i dziedzictwem kulturowym regionu”.

Ad. II.

Wieloletnie zaniechania determinują konieczność pilnych działań zmierzających do odnowy i rewaloryzacji najcenniejszych obiektów. Miarą realizacji celu będzie ilość i wartość wykonanych prac remontowo-konserwatorskich. Realizacja tego celu następować powinna poprzez wykonanie następujących działań:

1. Zagospodarowanie zabytków stanowiących własność Gminy Nowogródek Pomorski:

- Gmina Nowogródek Pomorski jest właścicielem tylko jednego obiektu wpisanego do rejestru zabytków – Kościół poewangelicki w Giżynie. Nieruchomość ta została wydzierżawiona Spółce Auto Port Renice a w umowie zawarto zapis, że prowadzenie prac remontowych i zabezpieczających może nastąpić pod warunkiem uzyskania zgody

Konserwatora Zabytków w Szczecinie. Wykonywanie prac bez ww. zgody spowoduje rozwiązanie umowy bez zastosowania terminu wypowiedzenia.

Pozostałe 22 obiekty znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków stanowiące własność Gminy Nowogródek Pomorski są objęte ochroną konserwatorską.

- W roku 2012 po kontroli Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie wykonano zabezpieczenie przed nieuprawnionym naruszeniem przez osoby postronne, zamknięto istniejący otwór, okna i drzwi zabezpieczono i oznakowano budynek kaplicy grobowej rodziny von Borcke w Giżynie.

2. Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazu kulturowego:

- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach i cmentarzach jest wykonywane w miarę potrzeb na bieżąco.

- w planach zagospodarowania przestrzennego oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu itp. wydawanych przez Gminę Nowogródek Pomorski znajdują się odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i obiektów chronionych w ewidencji zabytków.

- Gmina Nowogródek Pomorski uzyskała niezbędne zezwolenia i opinie Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie dotyczące wykonywanych inwestycji:

a) wykonania robót budowlanych polegających na rozebraniu istniejącej wiaty przystankowej i ustawieniu w tym samym miejscu nowej wiaty z całkowicie przeszklonymi ścianami, na dz. nr 306 obręb Giżyn (Decyzja nr 1182/2012 z dnia 03.10.2012 r. Znak: ZN.5142.332.2012.BB). Niniejsza wiatka przystankowa jest usytuowana na działce nr 306, która wraz z kościołem na niej usytuowanym wpisana jest do rejestru zabytków pod nr 109, decyzją z dnia 21.12.2002 r. znak: DZ-4200/28/0/2000/2002.

b) budowy sieci wodociągowej w miejscowości Karsko, Kolonia Nowogródek Pomorski, Sumiak i Karlin - Postanowienie z dnia 28.09.2012 r. Znak: ZArch.5152.209.2012.PK.

Podsumowanie

Podsumowując realizację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w latach 2012 – 2013 należy stwierdzić, że cele programowe zostały osiągnięte. Finansowanie zadań następowało w ramach wyodrębnionych na ten cel środków finansowych adekwatnie do zidentyfikowanych potrzeb. Podjęto działania na rzecz uatrakcyjnienia obiektów zabytkowych pod względem turystycznym i edukacyjnym. W miarę potrzeb i w ramach posiadanych środków finansowych realizowane są i będą zadania mające na celu opiekę, rewaloryzację, konserwację i remont obiektów chronionych, co przyczynia się do zwiększenia ich atrakcyjności dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

